

Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Uusima aja osakond

Jan Lucas Videvik

**Euroopa ümarlauaaloogika visavii Eesti läänesuunalised püüdlused:
Euroopa Stabiilsuse Pakt ja Eesti 1993-1995**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Kaarel Piirimäe, PhD

Tartu 2026

Annotatsioon: Bakalaureusetöö uurib Euroopa Stabiilsuse Pakti näitel Lääne julgeolekukäsitluste rakendumist Eestile vahemikus 1993-1995 ja selle tähendust taasiseseisvunud Eesti välispoliitikas. Töö keskendub Prantsuse initsiatiivist lähtudes Lääne katsele külma sõja järgses Euroopas ennetava diplomaatia ümarlaualoogikaga vältida konfliktide puhkemist Kesk- ja Ida-Euroopa riikides, mis sel perioodil Läände püüdsid ning Eesti huvidele ja asetumisele selles raamistikus. Uurimus väidab, et Stabiilsuspakti väärtus väljendus eelkõige protsessina, mis võimaldas Eesti diplomaatial end Balti ümarlauas ja Stabiilsuspakti ettevalmistava suhtluse käigus neil kriitilistel aastatel paremini kehtestada, täiendades võimalust jõuda tagasi Läände.

Märksõnad: Balladuri initsiatiiv, Euroopa Stabiilsuspakt, julgeolekunägemused, Balti ümarlaud.

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Prantsuse nägemused külma sõja aegsest ja Berliini müüri järgsest Euroopast	7
2. Balladuri initsiatiivist Euroopa Stabiilsuspaktini	15
2.1. Euroopa julgeoleku ümbermõtestamine 1990. aastate alul	15
2.2. Balladuri initsiatiivi sisepoliitilised ajendid.....	17
2.3. Esimesed sõnumid Euroopa Stabiilsuse konverentsi esilekutsumisega	19
2.4. Varased vastuolud initsiatiivi eesmärgistuse, kaasamise ja sõnastusega.....	20
2.5. Euroopa Stabiilsuse Pakti väljatöötamine ja vastuvõtmine.....	24
3. Eesti ja Stabiilsuspakt	28
3.1. Balladuri initsiatiiv - Eesti kaasamise küsimus, võimalused ja riskid	29
3.2. Eesti positsiooni tõusmine objektistaatusest poliitikakujundajani	31
3.3. Eesti tegevus Balti ümarlaura raames	33
3.4. Eesti tegevuse nihkumine Stabiilsuspaktist edasi	36
Kokkuvõte	38
Kasutatud allikad ja kirjandus	40
Summary	44

Sissejuhatus

1993. aastal lõi Prantsusmaa peaminister Édouard Balladur algatuse, mille väljakuulutatud eesmärk oli Kesk- ja Ida-Euroopas tagada suuremat stabiilsust, et seeläbi nende riikide liitumine Läänega paremini sujuks. See algatus, mida selle eluea jooksul esialgu tunti Balladuri initsiatiivina, hiljem Euroopa Stabiilsuse konverentsina ning lõpuks Euroopa Stabiilsuse Paktina,¹ oli 1993.–1995. aastatel üks vähetuntud, kuid märgilisi diplomaatilisi episooide Eesti välispoliitika ajaloos.

Märgiliseks võib seda pidada esmalt toleaegeid küsimusi arvestades – Balladuri eest veetud initsiatiivi esialgne ambitsioon oli tagada Kesk- ja Ida-Euroopas stabiilsus läbi riikidevahelise suhete parandamise, mille olulisimateks pidepunktideks pidid olema piiride ja vähemusrhuvuste küsimuste lahendamine. Eesti seisukohast oli tegu riskantse algatusega, mis ühest küljest töötas aidata kaasa Eesti-Vene piirikokkuleppele, kuid teisalt potentsiaalselt suurendada Venemaa survet Eesti rahvusvahelisele imidžile ning läänesuunalistele püüdlustele muukeelse elanikkonna küsimuste tõstatamise kaudu. Nende püüdluste valguses oli Paktis osalemine Eesti seisukohast oluline, kuna see võis soosida Läänega suhete tihendamist. Samuti on märgiline, et kogu üritus vajus peale 1995. aastat täielikku unustusse.² See on mitmes mõttes seletatav – kui 1995. aasta märtsis veidi üle 20 kuu kestnud ettevalmistused ning ligemale 14 kuu vältel toimunud konsultatsioonide ja plenaaristungite töö tulemusel allkirjastati lõpuks pidulikult 52 riigi ja organisatsiooni poolt Euroopa Stabiilsuse Pakt, siis kadus mõne aastaga nii Eestil kui teistel Kesk- ja Ida-Euroopa riikidel ning ka Lääne-Euroopal pea igasugune ajend Pakti jõustada.

Pakti keskne mõte – stabiilsuse tagamine – jäi peale selle allkirjastamist ja kaasnevat üleandmist OSCE vastutuse all umbmäärasesse staatusesse, Euroopa Stabiilsuse Pakti raames kokkulepitud sätted polnud riikidele õiguslikult siduvad³ ning seetõttu puudusid Pakti hilisemal eiramisel poliitilised ning ka diplomaatilised tagajärjed. Kuigi suhtumine Balladuri initsiatiivi oli nende kuude jooksul ametlikult soosiv ning Eesti panustas pakti loomisele aktiivselt ja konstruktiivselt, kadus sellel koht Eesti välispoliitilises mälus sedavõrd, et tagantjärele mäletatakse seda

¹ Eesti keeles esines seda veel “Balladuri plaani,” “Euroopa Stabiilsuspakti” jt sarnaste nimede all.

² Perry, V. The Pact on Stability in Europe: Fulfilled, Failed, or Forgotten? *Security Dialogue* Vol. 30, No. 2 (1999). Lk 253.

³ Gál, K. Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection? Flensburg: European Centre for Minority Issues, (1999). Lk 4.

umbmääraselt või negatiivselt. Käesoleva uurimistöö eesmärk on avada see kaotatud vahelugu terviklikult, paigutada see tolleaegsesse olustikku ning selgitada, millist rolli mängis Euroopa Stabiilsuse Pakt Eesti välispoliitikas aastatel 1993–1995.

Uurimistöö laiem eesmärk on Euroopa Stabiilsuse Pakti kui diplomaatilise episoodi näitel täpsustada rahvusvaheliste suhete kontekstis taasiseseisvunud Eesti välispoliitilisi valikuid oma läänesuunalistes püüdlustes. Selleks on vajalik avada ka 1990ndate alule iseloomulikke uute alternatiivsete julgeoleku- ja välispoliitikastruktuuride algatuste üldist ideelist tausta - mida siinkohal kehastab Balladuri initsiatiiv - mille abil külma sõja järgset maailmakorda prooviti mõjutada ning kus Eesti nägi põhjust asjasse pühenduda. Lähiajaloo uurimise kontekstis tuleb selliste alternatiivsete välispoliitiliste algatuste rakendamise kulgu eristada diskursusest nende potentsiaalse rakendatavuse üle. Erinevalt poliitika aktiivse kujundamise käigust, mida võib asetada riikidesiseselt nii poliitilisse- kui ka institutsionaalsesse ajaloosse ning riikide- ja rahvusvaheliselt diplomaatilise ajaloo raamidesse, on käsitletavad alternatiivsed visioonid paremini sobitavad poliitilisse mõtteajaloosse.

Töö esimeses peatükis avatakse Balladuri plaani taustaks Prantsusmaa välispoliitikat märkimisväärselt kujundatud hoovuste kujunemislugu ning nende mõju Prantsuse välispoliitilistele algatustele külma sõja lõpul ja sellele järgnenud aastail. Teises peatükis käsitletakse konkreetselt Balladuri initsiatiivi ning selle suhtelist seisut lähtuvalt Prantsuse sise- ja välispoliitikast, välispoliitilistest ambitsioonidest ning Balladuri plaani käivitumisel selle võistlemist teiste samaaegselt ning sarnastel alustel eesmärgistatud algatuste ja organisatsioonidega. Samuti asetatakse Euroopa Stabiilsuse Pakt tervikuna väljakujunemisest kulminatsioonini tolleaegsesse rahvusvaheliste suhete konteksti ning avatakse, kuidas see ajas ja ambitsioonis muutus ning kuidas see lõpuks vastas oma eesmärgile. Kolmandas peatükis tuuakse välja Eesti suhe Euroopa Stabiilsuse Paktiga läbi selle kujunemisloo. Arhiiviallikatele tuginedes avatakse üksikasjalikult Eesti välispoliitika kujundajate seisukohast hinnatavad võimalused ja riskid ning Eesti diplomaatilised ja välispoliitilised valikud Pakti mõjutamiseks otseselt selle raames korraldatud ümarlaudades koos teadaoleva diplomaatilise kuluaaritegevusega. Samuti kontekstualiseeritakse Pakti mõju Eestile laiemate sündmuste ja vestlusteemade valguses.

Uurimus püüab avada olukorda nii Eesti- kui ka ülejäänud Pakti allkirjastanud osapoolte seisukohast viisil, mis seletaks, miks Pakt peale selle allkirjastamist ja OSCE vastutusvaldkonna alla minemist lühikese ajaga oma tähenduse kaotas.

Euroopa Stabiilsuse Pakti mõju tolleaegses poliitilises olustikus on väheuuritud ja vähetuntud. Sedavõrd, et selle hilisemad nimekaimud – Euroopa Liidu majanduselu edendamiseks loodud Stabiilsuse- ja Kasvupakt ning samuti EL-i loodud (ja Balladuri esialgse plaaniga paremini võrreldav) Kagu-Euroopa Stabiilsuse Pakt – on veebivastetes nende domineerimisest tingituna Balladuri initsiatiiviga lihtsasti segamini aetavad. Pakti ennast tervikuna ei ole kusagil üksikasjalikult ja kronoloogiliselt uuritud. Otseselt Pakti käsitlevaid teadustöid võib leida vaid 1990ndatest ning sellalgi põhiliselt esindatud OSCE aastaraamatute üksikute peatükkidena. Kui inglise-, prantsuse- ja saksakeelsetest keskkondadest võib Paktiga mõningal määral veel seonduvaid materjale leida, puudub Pakt eestikeelses inforuumis pea täielikult. Uurimisseisu võib seega hinnata väheseks.

Samuti on ajaloolastes käsitlustes jäänud Pakti-tüüpi algatused uurimuslikult tagaplaanile. Selle seletuseks võib väita, et tegu on 1) uudse temaga, lähtudes arhiiviallikate äsjasest avanemisest; 2) uurimusliku nišiteemaga, eriti, kui Pakti jt sarnaste algatuste puhul võib väita nende vähest mõju, või kui puudub selge seos edasise ajaloo kulgemisel; 3) traditsioonilise ajaloolise käsitluse ja poliitikateadusliku vahel nõrgalt piiritletava temaatikaga, millel on risk muutuda rohkem poliitiliseks uurimiseks kui ajalooliseks uurimistööks. Oluline on sellistele potentsiaalsetele seletustele ennetavalt siinse töö raames vastata, et teema on uudne, kuid siinse uurimisobjekti ehk Pakti puhul on arhiiviallikate senine kättesaamatus siiski vaid eeskätt tehniline põhjendus. Tegelikkuusele lähemaks võib pidada põhjust, et paktilaadsed algatused on olemuselt ähmased ja need, mis on juba unustusse vajunud, ei ole piisavalt kõnekad. Kuna Eesti kontekstis on tegu alles uuritava perioodiga, siis kulub piiratud uurimisenergia mujale ning seega on tekkinud nõiaring, mis teema üha kaugemale nurka lükkab. Töö põhineb traditsioonilisel allikakriitilisel meetodil.

1. Prantsuse nägemused külma sõja aegsest ja Berliini müüri järgsest Euroopast

Prantsusmaa oli läbi külma sõja ainulaadses olukorras. Kuigi selgelt Läänes, kogus Viies Vabariik varakult tuntuks oma isepäise välis- ja julgeolekupoliitikaga, mis taotles eeskätt Prantsuse kuid hiljem laiemalt ka Euroopa, sõltumatust Washingtoni ja Moskva vahelisest Lääne- ja Idabloki „Jalta“ vastasseisust.⁴ Selleks nähti vajadust süvendada Euroopa poliitilist-, majanduslikku- ja sõjalist integratsiooni, eelistatult Prantsuse taktikepi järgi. Need hoiakud kujunesid külma sõja taustal sisepoliitiliste tuulte ülesteks, mille edasikandumist võib näha nii Balladuri initsiatiivile kui ka hiljemgi. Käesolevas peatükis avatakse Prantsuse nägemusi Euroopa julgeolekule külma sõja vältel ning nende ideede sobitamisi Berliini müüri järgses „ajaloo kiirenemises.“⁵

Teise maailmasõja lõpuks oli Pariis nii sise- kui ka välispoliitiliselt erakordselt nõrgas ja ebastabiilses positsioonis. Sõjalis-poliitilised alandused emamaal ja koloniaalvõimu murenemine tähendas, et 1946. aastal väljakuulutatud Neljas Vabariik oli paljuski minetanud oma senise suurriigi staatuse. Pariisi vajadus oma prestiiž ja tõsiseltvõetavus nii siseriiklikult kui ka maailmas taastada põrkus vastu võimetusega seda iseseisvalt teostada. Ainus päris võimalus seda saavutada oli välisabiga. Prantsusmaa oli vahetult sõjajärgsetel aastatel otseselt sõltuv USA toetusest–majanduslikult, poliitiliselt ja sõjaliselt. Washingtonis nähti külma sõja alul Prantsusmaad kui mandri-Euroopa olulisimat liitlast Nõukogude Liidu vastu. USA aitas taastada Prantsuse sõjalist võimekust ja esialgu soosis Pariisi enesekehtestamist ka mujal maailmas. Kui Pariisi seisukohast olid liitlassuhted Washingtoniga kuni 1953. aastani ühiste välispoliitiliste huvide ja üldiselt kokku sobituvate maailmavaadete najal tihedad, siis 1954. aastaks olid välja kujunenud küllaltki põhimõttelised ebakõlad.⁶

1950ndate keskpaigaks näitas Pariisi sõltuvus Washingtonist mõlemapoolselt väsimuse märke. Sõjatraumast toibunud ja 1947.—1952. aastail USA välisabiga suuresti stabiliseeritud Prantsuse majandus muutus taas konkurentsivõimeliseks ning sisepoliitiliselt tõusis Pariisis tellimus vähendada välissuhetes ameeriklaste ühepoolset mõju Prantsuse sise- ja välispoliitikale.

⁴ Bozo, F. Mitterand's Vision and the end of the Cold War. *Studies in Contemporary European History*, (2012). Lk 281-282.

⁵ Bozo, F. (2012). Lk 280.

⁶ Wall, I. M. The United States, Algeria, and the Fall of the Fourth French Republic. *Diplomatic History*, 18(4), (1994). Lk 489–490.

Omavahelistes suhetes andsid tooni erimeelsused vabakaubanduselepete üle, milles USA survestas Prantsusmaad oma majanduspoliitika liberaliseerimist, samas kui Pariis püüdis Monnet plaani kohaselt sõltumatu tööstus- ja kaubanduspoliitika suunas. USA seisukohast olid Prantsuse järjest jäigemad koloniaalpüüdlused üha kehvemini kommunismivastase võitlusega õigustatavad. Kui Prantsusmaa jaoks oli nii sise- kui välispoliitilistelt oma suurriikliku prestiiži taastamine jätkuvalt elutähtis, nägi USA samal ajal selles haavatavusi, mis nõrgestasid Lääne julgeolekut tervikuna. Euroopa asjades hakkas Washingtonis suurenema Saksa-suunaline toetus, vastuseks Pariisi süvenevale poliitilisele ja sõjalisele suunitlusele Euroopa arvelt koloniaalsõdadele Põhja-Aafrikas.⁷ 1954. aastaks oli külma sõja intensiivistumise taustal USA positsioon pöördumas Neljanda Vabariigi välispoliitika vastu. USA-s tõusid kahtlused Prantsuse poliitilise valmisoleku ja võime üle Euroopa julgeoleku struktuurides oma rolli täita. Washington pidas paremaks edasistele Pariisi koloniaalavantüüridele vastu seista, samas kui Prantsusmaa jaoks oli USA sekkumine Alžeeria „siseküsimusse“ sügavalt haavav.

Alžeeria sõjast sai murdepunkt nii Prantsuse üldises poliitilises ajaloos kui ka julgeolekunägemuste ümberkujunemisel. Kui 1949. aastal NATO-ga liitudes oli Prantsusmaa üheks eraldi rõhutatud tingimuseks, et Alžeeriat käsitletakse Prantsusmaa osana ka NATO-s,⁸ siis Pariis eeldas Washingtonilt sellega igakülgset toetust kollektiivse julgeoleku raamistikus. Kui aga iseseisvuslaste ja prantsuse natsionalistide kohapealsele konfliktile ja tulenevale sisepoliitilisele kriisile lisandus 1954. aastast USA antikolonialistlik surve Alžeerias lahti lasta, leidis Pariis end diplomaatiliselt tõrjutud positsioonist, kus seni ühiseks peetud julgeolekunägemused täielikult lahkesid. Eriti kujukalt kinnitas seda USA pöördumine Suurbritannia ja Prantsusmaa vastu 1956. aasta Suessi kriisi käigus, mida Pariis pidas reeturlikuks alanduseks.⁹ Neljanda Vabariigi lõpuaastatel nägi Prantsusmaa USA-d üha enam omaette imperiaalse võimu valdajana, mis takistas oma Euroopa liitlastel võrdväärset enesekehtestamist, mistõttu tõusis sisepoliitiliselt esile jõuline Ameerika-vastatus. Samal ajal oli Pariis kaotamas kontrolli olukorra üle Alžeerias, mis sealse sõjaväe mässuga 1958. aastal viis riigi põhiseadusliku kriisini ja Neljanda Vabariigi lõpuni.

⁷ Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. The failure of the European Defence Community (EDC). <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/1c8aa583-8ec5-41c4-9ad8-73674ea7f4a7/bd191c42-0f53-4ec0-a60a-c53c72c747c2>. Vaadatud 5. jaanuaril 2026.

⁸ Wall, I. M. The United States, Algeria, and the Fall of the Fourth French Republic. *Diplomatic History*, 18(4), (1994). Lk 496.

⁹ Wall, I. M. (1994). Lk 499.

Olukorra stabiliseerimiseks ennistati erakorraliste volitustega võimule kindral Charles de Gaulle, kes Viienda Vabariigi väljakuulutamise järgnevatel aastatel Prantsuse välispoliitiliste ambitsioonide ümberhindamist edasisteks kümnenditeks.

President Charles de Gaulle ning temaga tärnanud gaullistlik liikumine oli Prantsuse välis- ja julgeolekupoliitikale pöördelise mõjuga. Viienda Vabariigiga vahetus Prantsuse välispoliitiline suhestumine Lääne julgeolekustruktuuridesse senise surutud ekslevuse¹⁰ asemel järjekindlamalt toetavaks, kuid samas ka suuremat autonoomiat taotleavaks. De Gaulle'i isiklik lembus riikide ülimuslikkusele väljendus tema hoiakutes Prantsusmaa rollile Euroopa integreerimises, mille kujukaks näiteks oli 1961. aastal välja käidud Fouchet' plaan.¹¹ Samal ajal tõstatas de Gaulle järjeapanu külma sõja enda loogikale kriitilist tähelepanu. Jalta konverentsiga jagatud ja tuumasõja hirmus kinnistunud senine Lääne- ja Idabloki omavaheline vastasseis polnud tema silmis loomulik ega pikas perspektiivis jätkusuutlik.¹² De Gaulle nägi 1962. aasta Kuuba raketikriisist tõestust oma väitele, et tegelikkuses polnud USA ega ka NSVL valmis oma liitlaste kaitseks omavahelise tuumasõjani välja minema, mistõttu polnud Lääne-Euroopa riikidel põhjust Washingtoni julgeolekugarantiidele lõplikult loota.¹³ Samuti ei pidanud De Gaulle enam pikalt võimalikuks ka Moskva täieliku kontrolli säilitamist Ida-Euroopas,¹⁴ mistõttu ennustas ta nii Lääne- kui ka Idabloki senisel kujul lagunemist ja sellega kaasnevat võimalust uue julgeolekukorraga Euroopa ühendada.¹⁵

1965. aastaks oli De Gaulle valmis oma nägemust avalikult esitama. Ambitsiooniga tuua külma sõda järk-järguliselt rahumeelsele lõpule rõhutas ta Euroopa riikide omavahelise pingelõdvenduspoliitika, blokiülese mõistmise ja koostöö vajadust väljaspool Põhja-Atlandi Liidu ja Varssavi Pakti struktuure.¹⁶ Sellise alternatiivse Ida- ja Lääne-Euroopa omavahelise *rapprochement* eeltingimuseks oli Euroopa sõjalise integratsiooni vähendamine Washingtoni ja Moskva dikteeritud liitudes, mis taganuks Euroopa pealinnadele suuremat iseseisvust külma sõja

¹⁰ 2026. Bozo, F. "I Feel More Comfortable with You": France, the Soviet Union, and German Reunification. *Journal of Cold War Studies*, 17(3), (2015). Lk 115.

¹¹ Martin, G. Towards a New Concert of Europe: De Gaulle's Vision of a Post-Cold War Europe. *Studies in Contemporary European History*, (2012). Lk 98.

¹² Bozo, F. (2012). Mitterand's Vision and the End of the Cold War. Lk 281.

¹³ Martin, G. (2012). Lk 93.

¹⁴ Newton, J. M. Gorbachev, Mitterrand, and the Emergence of the Post-Cold War Order in Europe." *Europe-Asia Studies*, vol. 65, no. 2, (2013).

¹⁵ Martin, G. (2012). Lk 97-98.

¹⁶ Samas.

raamidest lahtiütlemiseks.¹⁷ Prantsuse enda sammud NATO integreeritud väejuhatusest väljumisega 1966. aastaks teenisid seega mitmeti De Gaulle'i välispoliitilisi ambitsioone, kus Prantsuse otsus pidi soodustama sarnast liikumist mõlemal pool raudset eesriiet. Uue suunaga *politique à l'Est* ja USA-st iseseisvamate Lääne-Euroopa riikide tihedam omavaheline sidumine pidi tagama võimaluse stabiilset julgeolekut Euroopas senisest laiemalt tagada.¹⁸ Selle nimel püüti ühtlasi tihendada suhteid Pariisi, Bonni ja Moskva vahel, millest loodeti jõuda Saksamaa taasühendamiseni ja sellega Euroopa „Atlandist Uuraliteni“ liitmiseni.¹⁹ Vastupidiselt esialgsetele lootustele suri De Gaulle'i algatus Moskva vastumeelsuse ja 1968. aasta Praha kevade mahasurumisega. Kuigi külma sõja raamistik takistas Lääne- ja Ida-Euroopa ühendamist veel parkümmend aastat, oli De Gaulle'i jõulisel eestvedamisel Prantsuse välispoliitikas välja kujunenud järjepidevam püüdlus neist raamidest – „Jaltast“ – vabaneda.

Gaullistlik Euroopa-suunitlus elas oma käilakuju üle ning kinnistus sisepoliitikas parteide üleseks, iseloomulikult Prantsuse-päraseks välispoliitikaks. Pompidou ja d'Estaing'i presidentuuride vältel Prantsuse iseotsustamise taotlused riigitasemel pehmenesid ja ühtlasi laienesid üleeuroopaliseks hoiakuks, mille tulemusel küpses Lääne-Euroopa riikide omavaheline sidusus. Riikide ühise arutelu tihenemist võib näitlikustada 1970. aastal Davignoni Luxemburgi ettekande omaksvõtmisega, mis soovitas pealinnade välispoliitika ühildamiseks tihendada välisministrite tasemel kohtumisi korrapärasemas raamistikus.²⁰ Selliste arutelude soosimisega tõusis Pariisi nägemus juhtivaks nii Euroopa Ühendustes kui ka laiemalt Euroopa riikide omavahelise välispoliitika ühildamises, mille eduvõtmeks peeti jagatud nägemusi Bonniga. Washingtoni ja Moskva laiemat pingelõdvendumist sooviti omakorda edendada ning Lääne-Ida suhteid taas Euroopa-kesksemalt raamistada, mistõttu oli Pariis 1975. aasta Helsingi lepete ja CSCE ellu kutsumise osas toetav. Prantsuse diplomaatia pooldas CSCE-d kui värsket struktureeritumat ja mitmepoolset suhtluskanalit, jäädes seejuures aga oluliselt ettevaatlikumaks nende institutsionaliseerimisel ja kinnistumisel viisil, mis võinuks tulevikus tekitada raskusi nii Euroopa- ja eriti Saksamaa ühendamisel. Pariisi ja Bonni teineteist toetavad vaated nii Euroopa Ühenduse

¹⁷ Martin, G. (2012). Lk 98.

¹⁸ Bozo, F. (2012). Lk 281.

¹⁹ Bozo, F. (2012). Lk 280.

²⁰ Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. *European Political Cooperation (EPC)*.

<https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/fed975ca-665b-4c89-ac04-0ac7e8919c51>. Vaadatud 7. jaanuaril 2026.

tulevikule kui ka Idabloki *détente*'i ja *rapprochement* kaudu blokiüleste suhete stabiilsemale haldamisele varjutas aga taas ägenev vastasseis Moskva ja Washingtoni vahel. Kremli mõju polnud aga 1980. aastate alguseks enam endine ning Idabloki mahajäämus ja haprus muutus Läänele üha ilmsemaks.

1981. aastaga tähistas President François Mitterandi võimuletulek Prantsuse välispoliitilistes vaadetes Euroopa tuleviku osas senisest jõulisemat nägemust. Mitterand peegeldas oma visioonis gaullistliku opositsiooni käilakuju, väites selgelt, et külma sõja lõpp oli vaid „põlvkonna küsimus“ ning andis oma nõunikele edasise välispoliitilise suuna väljatöötamise lähtekohaks Nõukogude Liidu lagunemise hiljemalt 2000. aastaks.²¹ Prantsuse välispoliitika ja diplomaatia pidi seega „Jalta lõpuks“ hakkama ette valmistama blokkide-järgset Euroopat ning sellega kinnitama Prantsuse juhtrolli Euroopa taasühendamises. Olulist rolli etendas selles Lääne-Euroopa edasine integreerimine, et omaette jõuõlana veel seni kestvat *status quo*'d tulevikus ümber pöörata.²² Helsingi lepete protsess pidi olema üheks teeviidaks „Jaltast väljumisel.“ Pariis toetas dialoogi jätkamist Bonni ja Ida-Berliini vahel, lootes sedaviisi ületada ka Moskva vastumeelsuse olla ühise laua taha kaasatud. Seniks aga täiendasid Kreeka ning hiljem Hispaania ja Portugali liitumine Euroopa Ühendustega Lääne-Euroopa kollektiivset kaalu, mis omakorda tugevdas üleeuroopalist vaadet. 1985. aastal Gorbatšovi võimuletulekuga pehmenes Moskva diplomaatiline hoiak Euroopale, mida Mitterand kohe nendevahelisel ametlikul kohtumisel kasutas rõhutades, et „Moskva peaks Euroopa Ühenduselt käest kinni võtma,“ mis aitaks aegamisi nihutada seni „neljakümne aasta pikkust liikumatut horisonti.“²³

1988. aastaks hakkas välismaailm Mitterandi poolt juba kümnendi alul väljaõeldut selgelt omaks võtma. Idablokis toimusid välisvaatlejalegi selged muutused ning Moskvast pead tõstva võimuvõitluse valguses kasutas Mitterand võimalust taas elustada *politique a l'Est*, millega survestada Gorbatšovi oma „Jaltast“ loobuma. Märgid sellele muutusid 1988. aasta vältel niivõrd lubavaks, et 1989. aasta alguseks oli Prantsuse diplomaatide seas valdavalt levinud usk, „et Teise maailmasõja-järgne Euroopa on vahetumas millegi uue vastu, kuigi [nad] veel täpselt ei tea, kuhu [nad] liikumas on.“²⁴ Külma sõja peatses lõppemises enam ei kaheldud, kuid selle põhiliseks

²¹ Bozo, F. (2012). Lk 282.

²² Samas.

²³ Bozo, F. (2012). Lk 283.

²⁴ Bozo, F. (2012). Lk 284.

lõpetajaks eeldati siiski Moskvat. Sellega pidi Euroopas algav Lääne ja Ida *rapprochement* olema mõlemapoolselt ja sujuvalt kontrollitav, mille esimesed sammud olid seatud juba varasemate tuumarelvastuskontrollide kokkulepetega. Poliitiliselt kujutati ette Ida-Euroopa järkjärgulist liberaliseerimist, ja „soometumist,“ mis pidi looma „reaalse voolavuse nii riikide suhtluses kui kõikvõimalike indiviidide vahel, mis konkreetset aitaks seljatada neljakümneaastase vastasseisu,“²⁵ viies viimaks Saksamaa ühendamiseni.

Prantsuse diplomaatia uskus kuni 1989. aasta oktoobrini et „kõik on hallatav, kui Saksamaade liitmine ei kulge kiiremini Euroopa ülesehitamise ja üldiste barjääride kaotamise protsessist.“²⁶ Euroopa integratsiooni tervikuna pidi aga kiirendama ja kasutatama kui „magnetit,“ millega Ida-Euroopat stabiliseerida, mida sellel üleminekuperioodil tagaksid senikauaks olemasolevad sõjalised liidud. Samas oli Prantsuse enda välispoliitiline suunitlus olnud Lääne-Euroopal, mistõttu Pariisi jaoks kujunes „absoluutseks prioriteediks“ tugevdada Euroopa Ühenduse tõsiseltvõetavust, mis töötas tulevikus olla parimaks võtmeks edasiste arengute haldamisel. Tulevik näis helge, kuid senise maailmakorra lagunemine kujutas endast ka ohtusid, näiteks „võis Ida-Euroopas taas Esimese maailmasõja järgne ebastabiilsus etniliste konfliktide [näol] tõusta.“²⁷ 1988. aastal sõnas Mitterand, et „[m]e võime küll soovida Nõukogude impeeriumi desegregatsiooni, [...] kuid võime samas karta ka selle tagajärgeid.“²⁸ Alates 1988. aastast hakkas edasise stabiilsuse tagamine kui julgeolekumõõde üha enam riigipeade ja diplomaatide kõnepruugis valdama. 1989. aastaks väljendas Prantsuse välisministeerium arvamust, et „meil ei ole huvi [sündmuste] liigse kiirenemise [vastu].“²⁹

Siiski sündmused kiirenesid. 1989. aasta sügise vältel tõstati omaette küsimuseks rahvusvaheliste suhete edasine kinnistamine Euroopa-üleste formaatidena. Rahvusvahelised organisatsioonid polnud Mitterandi silmis veel korralikult ette valmistatud. CSCE-d nähti kui mudelit edasises suhtluses, kuid Prantsusmaa ei pidanud kohaseks lasta sellele – Moskvale sobivaima „Jalta“ tulemusi kinnitavale organisatsioonile – esialgu suuremat institutsionaalset võimu anda. Lisaks oli see Mitterand’i silmis muude Euroopa-üleste küsimuste – nagu energia, tehnoloogia või kultuur –

²⁵ Bozo, F. (2012). Lk 286-288.

²⁶ Samas.

²⁷ Bozo, F. The Failure of a Grand Design: Mitterrand's European Confederation, 1989-1991. *Contemporary European History*, Vol. 17, No. 3, (2008). Lk 392.

²⁸ Bozo, F. (2012). Lk 287-288.

²⁹ Samas.

osas ebapädev. Selle lahendamiseks oli tal välja pakkuda alternatiivne algatus, mida ta 1989. vanaaastaõhtul avalikustas. Tema idee oli moodustada bloki-järgse maailma korrastamiseks Euroopa konföderatsioon, mis aga 1991. aasta kevadeks oli täielikult aegunud ja suveks kõrvale heidetud.³⁰ See-eest tõusis 1990. aasta novembris Pariisi hartaga CSCE roll. Mitterandi visioon Euroopale võis iseenesest õiges suunas liikuda, kuid selle täitumine oli siiski protsess, mille üle Pariisil polnud täielikku voli.

Berliini müüri langemine tuli Prantsuse diplomaatidele ehmatuseks. Kui novembri alguseni oli sündmuste kulgemine üldjoones Prantsuse eelistatud stsenaariumit järginud, siis 9. novembriga muutus tulevik korraga ennustamatuks. Senini diplomaatide ja riikide vahel läbiviidavat protsessi hakkas hoopis juhtima rahvaste tahe ning külma sõja lõpp ja Euroopa ühendamine ei olnud enam kümnendite või aastatega saavutatav tulem, vaid üha selgemalt järgnevate kuude ja nädalate küsimus. Selliseks stsenaariumiks ei olnud ette valmistatud ning Prantsuse diplomaatia leidis end olukorrast, mida Mitterand aasta hiljem kujukalt sõnastas, kus „Euroopa ühendamine oli kui kohalik rong Saksamaa ühendamise ekspressrongi kõrval.“ Sündmustele järele jõudmiseks lülitus Prantsuse välispoliitika 1989. aasta detsembris ümber ja asus omakorda eelisjärjekorras toetama Bonni ja Saksa taasliitmist üle oma varasema ambitsiooni üldine Euroopa struktuur eelnevalt paika saada.³¹ Ühendatud Saksamaast pidi saama uue, „Jalta-järgse“ Euroopa nurgakivi eeskätt Euroopa Ühenduses ja Põhja-Atlandi Liidus kuid ka CSCE-s. Sellega algasid 1990. aasta kevadel Bonni ja Pariisi koostöös ettevalmistused, mis kulmineerusid Maastrichti Lepingutega poolteist aastat hiljem, mis ühtlasi tähistas Prantsuse diplomaatia kiiret ja paindlikku ümberorienteerumist külma sõja lõpetamisel.³² Berliini müüri langemise ja ajaloo kiirenemisega olid Prantsuse soovid külma sõja lõppu hallata teinud kõrvalpõike, kuid „ajaloo normaliseerumine,“ usk enesse ja Pariisi ambitsioon uues Euroopas ennetavalt muutuseid juhtida kandus siiski Berliini müüri sündmuste järgsesse maailma edasi.

Samas pidi välispoliitiline ambitsioon laiemale valijaskonnale siiski aktsepteeritav olema ja erinevalt külmast sõjast läks sisepoliitiline elu edasi. 1993. aastaks oli kogu Euroopa ligemale poole kümnendi vältel olnud pöördeliste muutuste keskmes. Uue ajastu segaste sündmuste – nagu Saksamaa taasühendamise ja Jugoslaavia lagunemise – taustal oli Prantsuse majandus alates 1989.

³⁰ Bozo, F. (2012). Lk 286.

³¹ Bozo, F. (2012). Lk 289-290.

³² Samas.

aastast languses, mis kujunes argises avalikus arutelus keskseks murekohaks. Prantsuse sisepoliitikas valdasid sellal parempoolse RPR-UDF liidu valimisvõidule kaasa aidanud küsimused majanduse, pikaajase töötuse ja riigivõla osas.³³ Ühiskonnas tekitas poleemikat 1992. aasta Maastrichti referendum³⁴³⁵ ja selle napp omaksvõtmine ning poliitilises perifeerias kogusid jõudu uued radikaalsed liikumised.³⁶ Samal ajal jätkus poliitiline konsensus Prantsuse-Euroopa sidususe jätkamise osas, mis lubas näiteks ühisturu kaudu elavdada surutises olevat Prantsuse majandust. Selleks oli üha enam integreeruvast Euroopas senist ettearvamatust ja ebastabiilsust vaja tõhusamalt maandada, mis soosis uusi lähenemisi Euroopa julgeolekuarhitektuurile. 1993. aasta märtsis võimule tulnud neogaallistist peaminister Édouard Balladur nägi võimalust kujundada tulevast Euroopa Liidu ühist välis- ja julgeolekupoliitikat nendest Prantsuse väljavaadetest lähtuvalt.

Prantsusmaa välispoliitiline mõttelugu kasvas külma sõja perioodil sellele omasest blokimaailma raamidest järgemööda välja. Neljanda Vabariigi püüded päästa kunagist prestiiži läbi impeeriumi tähendas aga maailmasõja-järgses maailmakorras Prantsuse huvide pörkumist ja diplomaatilist surutust Lääneblokkis, mis Alžeeria sõjaga viis Pariisi sisepoliitilise kriisi ja murdepunktini, mille järel uus välispoliitiline visioon järgnevateks kümnenditeks välja kujunes. Viiendale Vabariigile iseloomulik blokiülene Euroopa-suunitlus tuli vastusena Prantsuse enda varasemale kogemusele ning kujunes üldpoliitiliseks hoiakuks, mis kandis endaga välispoliitilist püüet külma sõja lõppu esile kutsuda ning seda kontrollitult saavutada. Berliini müüri langemise eel oli Prantsuse välispoliitilises traditsioonis juurdunud riikidevahelise suhtluse ja koostöö kaudu ühiste eesmärkide poole püüdlamine, mis pidi tagama stabiilsuse ja julgeoleku „Jalta-järgses“ Euroopas. Kuigi tegelik sündmustekäik täpselt Pariisi visioonile ei vastanud, võis selle hoiakuga aga edaspidigi muutusi Euroopas Prantsuse-pärasemalt juhtida, mille traditsiooni Balladuri initsiatiiv kuulub.

³³ ERA.5775.1.161. Balladuri valitsus astus ametisse. 5. märts 1993. Lk 55-56.

³⁴ Hall, P. A., Hayward, J., Machin, H. (Eds.). *Developments in French politics*. Springer, (1994). Lk 301.

³⁵ Sutton, M. France and the European Unions's Enlargement Eastwards. *The World Today* 50(8/9), (1994). Lk 153.

³⁶ Hall, P. *et al* (1994). Lk 300-301.

2. Ballarduri initsiatiivist Euroopa Stabiilsuspaktini

Euroopa Stabiilsuspakt on tänaseks jäänud unustuse hõlma, kuigi esialgu omistati sellele märkimisväärset tähendust.³⁷ 1993. aastaks polnud Euroopa julgeolekukorralduses külma sõja lõpuga tekkinud tühimikku endises Idablokis adekvaatselt täidetud. Ballarduri initsiatiiv oli üks esimesi Euroopa Liidu ühiseid välis- ja julgeolekupoliitika (ÜVJP)³⁸ püüdeid sealseid riikidevahelisi küsimusi ümarlauaraamistikus ennetava diplomaatiaga lahendada.^{39,40} Samas ei pretendeerinud see saamaks omaette rahvusvaheliseks organisatsiooniks,⁴¹ vaid kujunes katseks tagada rahvusvahelist stabiilsust ajal, mil Lääne julgeolekuinstitutsioonid polnud veel Kesk-Ida Euroopa suunas avatud.⁴²

Alljärgnevas peatükis antakse Euroopa Stabiilsuspaktist terviklik ülevaade, lähtudes 1) aruteludest valmistada lääne suunas püüdlevaid riike Läänega integreerimiseks ette; 2) esialgse eesmärgistuse paikapidavusest ja muutumist selle väljakujundamisel ning; 3) selle suhtelisest diplomaatilisest kaalust tolleaegses rahvusvahelises kontekstis kuni kulminatsioonini. Peatükiga esitatakse Euroopa Stabiilsuspakti ajastu laiemas kontekstis ja raamistatakse järgnevas peatükiks Eesti suhestumist initsiatiiviga.

2.1. Euroopa julgeoleku ümbermõtestamine 1990. aastate alul

Nõukogude Liidu lagunemine jättis endast maha poliitilise vaakumi, mida Lääs ei olnud koheselt ja täielikult valmis täitma. Endise Idabloki demokratiseerumisprotsesse jälgiti pinevalt, adudes, et selle eduks nii riikide siseselt kui ka nende üleselt oli vajalik luua võimalikult soosiv ja stabiilne keskkond nii majanduses, sisepoliitikas kui ka rahvusvahelises elus. Raskused uues maailmas ümberreastumisega esinesid kogu regioonis. Kõige pingsamat tähelepanu nõudis olukord Venemaal. Läänes nähti Moskvat jätkuvalt olulise suurvõimuna ning Euroopa huvides oli sellal hapra demokraatiaga Venemaad toetada ja siduda uues rahvusvahelises korras, millega loodeti

³⁷ Perry, V. (1999). The Pact on Stability in Europe: Fulfilled, Failed, or Forgotten? Lk 253-254.

³⁸ Paremini tuntud kui *Common Foreign and Security Policy* (CFSP).

³⁹ Dunay, Andrés; Zellner, Wolfgang. "The Pact on Stability in Europe – A Diplomatic Episode or a Lasting Success?" *OSCE Yearbook 1995/96*. Hamburg: Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg (1996). Lk 299.

⁴⁰ Wouters, J., Naert, F. The EU and Conflict Prevention: A Brief Historic Overview. Leuven: K.U. Leuven, Institute for International Law, (2003). Lk 8.

⁴¹ ERA.5775.1.76. Kokkuvõtte Prantsusmaa Euroopa Asjade Ministri Alain Lamassoure'i kohtumistest Tallinnas 20.–21. jaanuar 1994. Lk 44.

⁴² ERA.5775.1.75. Välisminister Trivimi Velliste visiit Portugali 11.-13. oktoobrini 1993. Aruanne. Lk 53

külma sõja loogikat lõplikult minetada. Sellest lähtuvalt tõusid arutelud senise julgeolekuarhitektuuri ümberkorraldamise üle. Varssavi Pakti kadumisega kaotas NATO selge rolli Euroopas ning 1990. aastate alul puudus Läänes poliitiline ja diplomaatiline huvi Jeltsini Venemaale senisel kujul vastanduda. Lääne-Euroopa ja Venemaa vahele jäävate riikide jaoks tähendas see julgeolekulist ebamäärasust, kuna võimalikke revanšistlikke ilminguid pidid esialgu ära hoidma vaid riikidevahelised kokkulepped ja rahvusvahelised normid, mille vajakajäämistele oldi 1993. aastaks tunnistajaiks Balkanitest Kaukaasiani. Külma sõja lõpu järgsete konfliktide lahvatamine päädis regionaalse stabiilsuse ümbermõtestamisega, kus ideed Kesk- ja Ida-Euroopat Läänega integreerida, hakkasid hõlmama endas ka ettepanekuid laiematest koostöövormidest nagu „nn teine NATO, [või] teine EÜ.“⁴³⁴⁴

Kui külma sõja ajal oli Lääne-Ida omavahelise vastasseisu kontekstis stabiilsus peamiselt seostatud blokkide jõujoonte säilitamisega läbi sõjaliste ja strateegiliste vahendite, nagu liitlassuhted ja relvastuskontrollilepped, siis 1990ndate algusega hakati stabiilsust käsitlema mitte fikseeritud olukorrana, vaid protsessina, mille toimimisele on omane nii koostöö kui ka vastasseis ning mida on võimalik tagada läbi mitmepoolsete ja -tasemeliste suhete rahvusvaheliselt ja eriti riigisiselt.⁴⁵ Külma sõja lõpuks olid Läänel Idaga suheldes välja kujunenud mitmed tööriistad edasise stabiilsuse tagamiseks Euroopas, mille puhul sai eristada nelja tüüpi lähenemist: 1) Lääne- ja Idabloki riikide tasemel kahepoolne koostöö (näiteks riikidevahelised lepped nagu kaubanduslepped); 2) Läänebloki kui terviku koostöö eraldiseisvate riikidega Idablokis (näiteks läbi Euroopa Ülemkogu või OECD, samuti liitumisläbirääkimised Euroopa Ühenduse/Liiduga ja NATO PfP programmiga); 3) Lääne- ja Idabloki kui kahe grupi omavaheline koostöö (näiteks NACC); 4) regioonisese koostöö edendamine (mida esindas näiteks Visegradi grupi ellukutsumine 1991. aastal ja millesse võib ka Euroopa Stabiilsuse Pakti raamistada).⁴⁶⁴⁷ Need

⁴³ ERA.5775.1.546. Tere, Andres! Rääkisin praegu hr. Olljumiga tema kohtumisest Viinis Prantsusmaa Välisministeeriumi esindajaga Balladuri initsiatiivi küsimuses. 19. oktoober 1993. Lk 92.

⁴⁴ Brauch, Hans Günter. "The Contribution of the United Nations and Regional Organizations to the Collective Security System: The European Case." Non-Military Aspects of International Security. Paris: UNESCO, (1995). Lk 75-76.

⁴⁵ Dunay, P., Zellner, W. (1996). Lk 299.

⁴⁶ Samas.

⁴⁷ Fulvio, A. The Building of Regional Security Partnership and the Security Culture Divide in the Mediterranean Region. Berkeley: University of California, Institute of European Studies, (2004). Lk 4-5.

elemendid olid juba 1970ndatest olemas, kuid tõusid Euroopa julgeoleku kujundamises võimaliku stabiilsusmehhanismina esile alles külma sõja blokiloogika lõpuga.

Selmet laiendada sõjalisi liite, omistati Lääne-Ida sidumisel suuremat potentsiaalset mõju tulevasele Euroopa Liidule, mida nähti Euroopa stabiilsuse tagamisel võrreldes NATO või OSCE-ga Washingtonis, Moskvas ja Lääne-Euroopa pealinnades sobivaima kompromissina⁴⁸, sest Euroopa Liidu kaudu oli võimalus „pehmemalt“ Kesk- ja Ida-Euroopa julgeolekut täiendada.⁴⁹ Samas ei tähendanud see uue organisatsiooniga olemasolevate julgeolekuküsimuste külmutamist, vaid vastupidi – see andis Läänele aega oma institutsionaalset võimekust tõsta ja vahendi, millega endist Idablokki endaga järk-järgult integreerida.⁵⁰⁵¹⁵² Ballarduri initsiatiiv oli sellest lähtepunktist oluline kui üks esimesi Euroopa Liidu ühiseid välis- ja julgeolekupoliitika – ÜVJP⁵³⁵⁴ - suuremaid püüdeid rakendada ennetavat diplomaatiat, et stabiliseerida Kesk- ja Ida-Euroopa välissuhteid nii omavahel kui ka Lääne-Euroopaga laiemalt.⁵⁵⁵⁶

2.2. Ballarduri initsiatiivi sisepoliitilised ajendid

Prantsuse poliitilises mälus on Édouard Ballarduri aeg peaministrina – sarnaselt Euroopa Stabiilsuspaktiga – jäänud senini küllaltki tagaplaanile. Viienda Vabariigi vältel on presidentidel olnud valdavalt tugevam poliitiline autoriteet kui peaministritel, mis on tähendanud ka poliitiliselt ambitsioonikaimatel peaministritel soovi pürgida presidendiks. Samas on poolpresidentiaalses süsteemis presidendi autoriteet jooksvalt sõltuv poliitilise võimu jaotumisest parlamendis. President François Mitterandi ametiajal nägi Prantsusmaa põhiliste opositsiooniliste jõudude – sotsialistide ja gaullistide – ühist valitsemist 1986. –1988. aastatel peaminister Jacques Chiraciga esimeses *cohabitation*-is, mille koosseisu kuulus ka Édouard Balladur majandus-, finants- ja

⁴⁸ ERA.5775.1.75. Ülevaade kohtumisest Rootsi Välisministeeriumis. 28. oktoober 1993. Lk 99-102.

⁴⁹ ERA.5775.1.75. Välisminister Trivimi Velliste kohtumine Portugali välisministri José Manuel Durão Lissabonis. 11. oktoober 1993. Lk 62.

⁵⁰ ERA.5775.1.162. Kokkuvõte Kesk- ja Ida-Euroopa suursaadikute kohtumisest Prantsuse peaministri diplomaatilise nõuniku suursaadik Bernard de Montferrand'iga. 25. veebruar 1994. Lk 11-14.

⁵¹ Benoit-Rohmer, F., Hardeman, H. The Pact on Stability in Europe-A Joint Action of the Twelve in the Framework of Their Common Foreign and Security Policy." *Helsinki Monitor*. (1994). Lk 40-41.

⁵² Schimmelfennig, F. The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union. *International Organization* 55, nr 1 (2001). Lk 56.

⁵³ Paremini tuntud ingl k CFSP.

⁵⁴ Sutton, M. (1994). Lk 155.

⁵⁵ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 300.

⁵⁶ Piedrafita, S., Torreblanca J. I. The Three Logics of EU Enlargement: Interests, Identities and Arguments. *Politique européenne* 2005/1, nr 15, (2005).

erastamisministrina. Selle kestel kasvas Balladuri mõju Chiraci valitsuses, mil ta veenis seni isolatsioonistlikumaid gaulliste liberaalsema majandus- ja välispoliitika suunale ümber.⁵⁷

Kui 1993. aasta märtsi Rahvussamblee valimistel saavutas Chiraci eestveetav RPR-UDF-i parempoolne valimisliit ülekaaluka võidu, puudus Chiracil edasine soov Mitterandiga teises *cohabitation*-is valitseda.⁵⁸ Selle asemel tõusis peaministriks Édouard Balladur, kes oli oma tasakaalukusega selleks ajaks prantslaste seas kõrges hinnas⁵⁹⁶⁰ ning jagas uues *cohabitation*-is Mitterandiga üldist välispoliitilist suunitlust Euroopale läbi Prantsuse-pärasema liberaalse rahvusvahelise korra edendamise, mis ühtlasi vastas Balladuri huvidele 1995. aasta presidendivalimiste perspektiivis. Balladuri majandusalane nägemus käis ka välispoliitikaga ühte jalga – peaasjalikult astudes samme Euroopa Ühenduse kaudu loodava ühise valuuta suunas.⁶¹

Sellises sisepoliitilises raamistikus sobitus Balladuri algatus Euroopa stabiilsuse edendamiseks hästi nii Pariisi välispoliitilise järjepidevusega kui ka peaministri sooviga demonstreerida Prantsuse rahvusvahelist juhtrolli olukorras, kus Euroopa julgeoleku tulevik oli alles kujunemas. Prantsuse nägemust ja püüdlust selles suunas ilmestas Prantsuse suhtluses Eestiga Euroopa asjade minister Alain Lamassoure, kuulutades, et „Eesti julgeolek on Euroopa julgeolek.“⁶² Rõhudes vajadusele jääda tuleviku Euroopa struktuurides sellisel määral paindlikuks,⁶³ kus Euroopa pealinnadel peab omavaheliste organisatsioonide sees säilima kontroll nende institutsioonide üle,⁶⁴ kujunes Stabiilsuspaktist Balladuri napilt üle kaheaastase peaministriks olemise vältel – koos

⁵⁷ Sutton, M. (1994). Lk 153.

⁵⁸ Hall, P. (1994). Lk 310.

⁵⁹ Fichett, J. Balladur's Challenge: The French Crisis of Confidence. *International Herald Tribune*. (31. märts 1993). <https://www.nytimes.com/1993/03/31/IHT-balladurs-challenge-the-french-crisis-of-confidence.html>. Vaadatud 19. detsember 2025.

⁶⁰ Hall, P. (1994). Lk 311-312.

⁶¹ Fichett, J. (31. märts 1993).

⁶² ERA.5775.1.76. Kokkuvõte Prantsusmaa Euroopa Asjade Ministri Alain Lamassoure'i kohtumistest Tallinnas. 21. jaanuar 1994. Lk 45.

⁶³ Fichett, J. (8. september 1994). Balladur Seeks to Assure Smaller Nations of EU Role. *International Herald Tribune*. <https://www.nytimes.com/1994/09/08/IHT-balladur-seeks-to-assure-smaller-nations-of-eu-role.html>. Vaadatud 18. detsember 2025.

⁶⁴ Fichett, J. Balladur Sets Kohl Meeting And Orders Cabinet Frugality. *International Herald Tribune*. (1. aprill 1993). <https://www.nytimes.com/1993/04/01/IHT-balladur-sets-kohl-meeting-and-orders-cabinet-frugality.html>. Vaadatud 19. detsember 2025.

Prantsuse jaoks edukate GATT-läbirääkimiste⁶⁵⁶⁶ ja Euroopa-suunalise integreerimisprotsessi jätkamisega⁶⁷⁶⁸ – üheks teda enim saatvaks välispoliitiliseks pärandiks.

2.3. Esimesed sõnumid Euroopa Stabiilsuse konverentsi esilekutsumisega

1993. aasta 29. märtsil peaministri ametisse asumisel oli Balladuri välispoliitiline initsiatiiv juba visandatud, mida ta 1. aprilli kohtumisel Saksamaa liidukantsler Helmut Kohliga, ja hilisemal kohtumisel Briti peaminister John Majoriga, ka omavahel arutas.⁶⁹ Esimese ametliku teadaande selle initsiatiivi osas andis Balladur Prantsuse Valitsusdeklaratsiooniga 8. aprillil.⁷⁰ Uue peaministri kujutelma ambitsiooni näitas võrdluste tõmbamine uue Euroopa korra loomisega – sarnaselt Viini Kongressiga 1815. aastal ja Jalta Konverentsiga 1945. aastal – eesmärgiga olukord Euroopa julgeolekutühikut täita ning luua „uus tasakaal,“ millest terve maailmajagu võidaks.⁷¹ Balladuri initsiatiiv käis seega Mitterandi Euroopa Konföderatsiooni traditsioonis ning taotles Prantsuse-Saksa telje idapoliitikate ühildamist endise Idabloki riikidega Euroopa ühendamise suunas. Sellise ambitsiooniga sõnastus järgnevate kuudega taltus.⁷² Aprilli ja mai vältel anti plaanist märku ka laiemale diplomaatilisele kogukonnale,⁷³ mil Prantsuse valitsuse huvid olid väljendatud sealhulgas ka 18. maiks Euroopa Komisjonile, millega täienes juba olemasolev arutelufoon Kesk- ja Ida-Euroopa stabiliseerimise ja integreerimise vajaduse üle.

Balladuri initsiatiivi – mida juba tunti ka kui Euroopa Stabiilsuse Paktina – laiem avalikustamine toimus Euroopa Ülemkogu 21. –22. juuni Kopenhaageni kohtumisel, kus seda esitati viisina, mis aitaks tagada „Euroopa riikide poolt seni kokkulepitud põhimõtteid seoses piiride ja vähemuste õiguste austamisega praktikas.“⁷⁴ Jugoslaavia sündmuste taustal pidas Euroopa Ülemkogu sellist tüüpi algatust „õigeaegseks ja asjakohaseks“ ning „tervitas initsiatiivi ideed rakendada ühist tegutsemist ÜVJP protseduuride kaudu.“ Euroopa Ülemkogu otsustas Kopenhaageni kohtumisel

⁶⁵ ERA.5775.1.696. Prantsusmaa välispoliitikast Eesti vaatepunktist. 20. jaanuar 1994. Lk 44.

⁶⁶ New York Times'i toimetis. The World Trade Agreement: Sweet Victory for Balladur. (16. detsember 1993). <https://www.nytimes.com/1993/12/16/business/the-world-trade-agreement-sweet-victory-for-balladur.html>. Vaadatud 21. detsember 2025.

⁶⁷ Sutton, M. (1994). Lk 155.

⁶⁸ ERA.5775.1.696. Prantsusmaa välispoliitikast Eesti vaatepunktist. 3. mai 1994. Lk 41.

⁶⁹ ERA.5775.1.161. Malle Talvet kiri. 6. mai 1993. Lk 59.

⁷⁰ Sutton, M. (1994). Lk 154.

⁷¹ ERA.5775.1.546. Tere, Andres! Rääkis praegu hr. Olljumiga tema kohtumisest Viinis Prantsusmaa Välisministeeriumi esindajaga Balladuri initsiatiivi küsimuses. 19. oktoober 1993. Lk 92.

⁷² Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 301.

⁷³ ERA.5775.1.161. Malle Talvet kiri. 6. mai 1993. Lk 59.

⁷⁴ Prantsuse Valitsus. “French Proposal for a Stability Pact in Europe. Europe Documents, nr 1846. 26. juuni 1993.

algatust toetada ning koostada detsembriks raport „vaatega kutsuda kokku ettevalmistav konverents pakti osas.“⁷⁵ Selle raames lepiti ka kokku, et Stabiilsuspaktiga „assotsieeruvatel Kesk- ja Ida-Euroopa riikidel on algatusse kaasamisega võimalus soovil ja tingimuste täitmisel saada Euroopa Liidu liikmeteks.“ Selle tingimusteks peeti: 1) stabiilset demokraatlikku õigusriiki; 2) inimõiguste- ja vähemuste kaitset; 3) toimivat turumajandust; ja 4) Euroopa Liiduga ühtivate poliitiliste ja majanduslike suuna ülevõtmist.⁷⁶ Sellega sai võimalus Euroopa Liiduga liituda oluliseks motivatsiooniks Stabiilsuspakti protsessist osavõtuks. Saanud laiema heakskiidu, asus Prantsuse välisministeerium – eesotsas selle Euroopa osakonna juhataja Paul Poudade-ga – tulevase Paktiga tegelema.

2.4.Varased vastuolud initsiatiivi eesmärgistuse, kaasamise ja sõnastusega

Balladuri initsiatiiv sobitus oma eesmärgistusest Euroopa Liidu ÜVJP raamistikku, kuid selle sisuline pool tekitas juba varakult vastakaid reaktsioone. Põhiliselt tekitas küsimusi tulevase Pakti regionaalne ja temaatiline ulatus, selle järjepidevus ja võimalik tulemuslikkus. Esiteks tõstatati küsimusi Pakti raames kaasatavate riikide valikust, kuna selle protsessi algusest saati jäeti kõrvale Jugoslaavia, mida nähti Paktile ennetava diplomaatia lähtepunktist „läinuks“ ning mis olid ka läänesuunaliste reformide osas Kesk-Euroopast ja Baltikumist aeglasemad.⁷⁷⁷⁸ Sarnastel motiividel välistati ka Lääne-Euroopast vaadatuna kaugemate alade, nagu Sõltumatute Riikide Ühenduse, kaasamine protsessi.⁷⁹ Eesti, Läti ja Leedu kaasamine jäi esialgu ebamäärasesse staatusse, kuna initsiatiivi suurem rõhk oli 1993. aasta kevadel Poola, Tšehhi, Slovakkia ja Ungari suunas. Euroopa Ülemkogu otsusega 1993. aasta juunis liideti Kesk-Euroopa riikide hulka Eesti, Läti ja Leedu, mis jättis aga näiteks Sloveenia oma läänega integreerumise võimalusest ilma.⁸⁰⁸¹⁸² Probleemipaigutust oli esialgses käsitluses piiritletud vaid Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele, olenemata sisuliselt samade küsimuste olemasolust Lääne-Euroopa riikides.⁸³ Tegu oli vildaka

⁷⁵ European Council in Copenhagen 21-22 June 1993 Conclusions of the Presidency. (1993). Lk 17-18.

⁷⁶ Ehrhart, H. EU, OSZE und der Stabilitätspakt für Europa – Präventive Diplomatie als gemeinsame Aufgabe. *Integration*, (jaanuar 1996). Lk 39.

⁷⁷ Sutton, M. (1994). Lk 154.

⁷⁸ ERA.5775.1.382. Aruanne: IV Euroopa stabiilsuse pakti ettevalmistav kohtumine Ateenas 13.-14. aprill.1994. Lk 52.

⁷⁹ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 301-302.

⁸⁰ Sutton, M. (1994). Lk 154.

⁸¹ ERA.5775.1.76. Lk 166-167. Baltimaade ja Sloveenia suursaadikute kohtumine. 7. märts 1994.

⁸² Riding, A. “9 East Europe Nations to Join Round Table Talks.” *The New York Times*, (28. mai 1994). Vaadatuid 10. jaanuar 2026.

⁸³ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 302.

loogikaga, kuna „stabiilsust“ defineeriti seega nii regioonipõhiselt kui ka olukorra põhiselt, millest mõlema puhul olid analoogsed näited olemas ka mujal – nagu Põhja-Iirimaal toimuv – kuid neid lihtsalt selles raamistikus ei käsitletud. Sellisele Läänepoolsele silmakirjalikkusele juhiti nii välisestustes kui ka avalikus arutelus tähelepanu, kuid Pariis õigustas selliseid valikuid pragmaatilise poliitikakujundamisena, tuues põhjuseks, et näiteks Põhja-Iiriga seotud küsimuste puhul olid juba teised stabiliseerimismeetmed rakendamisel ning Balladuri initsiatiivi mõte oli eeskätt siduda maid, millele Euroopa Liidul on potentsiaalselt kõige otsesem mõju. Kriitika, kuidas erinevalt Lääne-Euroopast vaid Kesk- ja Ida-Euroopa maad kuuluvad stabiliseerimist vajavate „objektide“ hulka, ei jäänud ka pelgalt akadeemilise diskursuse pärusmaaks, vaid omas ka samal ajal Eesti välisministeeriumi hoiakute kujundamisel nii Lääne kui ka terviku suunas teatavat mõju.⁸⁴

Probleeme tekitas Balladuri initsiatiivi soov lahendada „ilmsed“ vähemuste- ja piiriküsimused.⁸⁵ Vastakaks tegi selle kõigepealt Pariisi kujutelma esialgse lihtsustuse tase, mis eeldas Jugoslaavia-laadse vägivalda puhkemise võimalust, lähtudes peamiselt rahvusvähemuste olemasolust „valel pool piiri.“⁸⁶ Sellele juhiti ka näiteks Eestis varakult tähelepanu, väites, et „rahvusvähemused“ ja „vähemusõigused“ polnud piisavalt täpselt esialgses sõnastuses defineeritud.⁸⁷ Balladuri initsiatiivi esialgse eesmärgistusega oli seekaudu vaikimisi viidatud, et Kesk- ja Ida-Euroopa riigid kippusid Läände püüeldes omavahelist koostööd vähem väärtustama, mis Lääne seisukohast suurendas võimalust tähelepanuta jätta külma sõja vältel tekkinud või külmutatud probleeme, mis võisid regioonile tervikuna negatiivselt mõjuda.⁸⁸ Selgeimaks näiteks peeti sellal Jugoslaavia lagunemisega lahvanud konflikte⁸⁹ ning Lääne-Euroopas oli laiemalt levinud arvamus, et Ida-Euroopa vajab olemuslikult stabiliseerimist ning Balladuri initsiatiiv sobitus sellesse raamistikku.⁹⁰ Samas ei sobinud sellist laadi analoogid Jugoslaaviale ühelegi „objektile,“ peale Ungari, mis sellist

⁸⁴ ERA.5775.1.74. Ettepanekud Eesti seisukohavõtuks Balladur'i plaani suhtes. 18. august 1993. Lk 43-44.

⁸⁵ Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. The French Government's proposal that a new European Union initiative for a stability pact be launched in Europe is approved on 21 and 22 June 1993 at the Copenhagen European Council. (2012). Lk 3. Vaadatud 7. jaanuaril 2026.

⁸⁶ ERA.5775.1.696. Prantsusmaa Välisministeeriumi Porte Parole'i (pressiesindaja) avaldus Euroopa Asjade Ministri hr. Alain Lamassoure'i visiidist Balti riikidesse 20. kuni 22. jaanuarini. Lk 13.

⁸⁷ ERA.5775.1.74. Ettepanekud Eesti seisukohavõtuks Balladur'i plaani suhtes. 18. august 1993. Lk 43-44.

⁸⁸ ERA.5775.1.696. Eelinformatsiooni Alain Lamassoure'i visiidist. 20. jaanuar 1994. Lk 15.

⁸⁹ van Elsuwege, P. Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the Threshold of the European Union. *ECMI Working Paper nr 20*. Flensburg: European Centre for Minority Issues. (2004). Lk 6.

⁹⁰ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 299.

lähenedmist ainsana oma diasporaa tõttu toetas, kuid samas püüdis ka Ungari välisminister Géza Jeszenszky siiski Jugoslaaviat kaugendada kui omaette ja analoogideta erandit Kesk-Euroopale.⁹¹

Samuti olid initsiatiivi esialgsed seletused vastuolulised senise diplomaatilise tava seisukohast.⁹² Kopenhaagenis esitatud plaan ühildus küll 1975. aastal Helsingi lepetega kinnitatud piiride puutumatus, kuid erinevalt CSCE sellisest lähtepunktist oli Balladuri initsiatiiv esialgu valmis sellest mööda vaatama, tuues käsitlusele „vähemuste kollektiivsed õigused“ ning Prantsuse suutmatust seda täpsemalt sõnastada mõjus initsiatiivile pikaks ajaks kahjulikult. Selline „vähemuste õiguste“ käsitlus läks vastu nii rahvusvahelisele tavale kui ka Prantsuse enda senisele vähemuste käsitlusega.⁹³ Kui Helsingi lepetega oli Euroopas nii avalikult kui ka vaikimisi omaks võetud piiride puutumatus, siis Prantsuse initsiatiiviga võisid ühes vähemuste küsimuse lahkamisega „väikesed piirimuudatused“ olla Stabiilsuspakti päevakorras.⁹⁴ Sellele lisaks sihtis initsiatiiv esialgses eesmärgistuses ka nende võimalike muudetavate piiride protsessi lõpuks „pühana“ kinnistamist, mis läks vastuollu nii üldise rahvusvahelise tavaga, Helsingi lepetega kui ka senise CSCE käsitlustega.⁹⁵ Vähemus- ja piiriküsimuste lahendamine pidi olema initsiatiivi keskmeks, kuid samas oli nende avamine ka potentsiaalne võimalus võimendada lahkkelisid ja ebastabiilsust, eriti kui nende küsimuste mitte lahenemine jätkaks potentsiaalsed Euroopa liikmesriigid „ukse taha.“⁹⁷

Idee muuta piiride ja vähemuste käsitlust muutis initsiatiivi koheselt poleemiliseks ning ajendas arutelu initsiatiivi enda olemuse kui ka võimaliku kahjulikkuse üle. Kui Ungari nägi Jeszenszky sõnul Balladuri plaanis sellega võimalust „mitte piiride ümbertegemiseks“ vaid peaaesjalikult „esmakordset võimalust Teise maailmasõja järel parandada vähemuste õiguseid,“ siis Slovakkia peaminister Vladimír Mečiar rõhutas, et nad „ei saa ühelgi juhul aktsepteerida sellist plaani, mis tõstab ennetava diplomaatia raames piiriküsimustega vähemusrahvuste nõudmised üle riikide

⁹¹ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 302.

⁹² Benoit-Rohmer, F., Hardeman, H. The Pact on Stability in Europe-A Joint Action of the Twelve in the Framework of Their Common Foreign and Security Policy." *Helsinki Monitor*. (1994). Lk 40.

⁹³ ERA.5775.1.74. Ettepanekud Eesti seisukohavõtuks Balladur'i plaani suhtes. Lk 43-44.

⁹⁴ ERA.5775.1.696. Eelinformatsiooni Alain Lamassoure'i visiidist. 20. jaanuar 1994. Lk 15.

⁹⁵ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 303.

⁹⁶ ERA.5775.1.76. Ülevaade kohtumisest Soome Suursaatkonna nõuniku K. Päällysaho'ga. 2. veebruar 1994. Lk 67-68.

⁹⁷ ERA.5775.1.162. Message: Läti Presidendi Guntis Ulmanise visiit Prantsusmaale. 13. aprill.1994. Lk 28-29.

huvide.“ Initsiatiivi väljaarendamisel sellised valupunktid kadusid. 1994. aasta maikuu ametlikuks avakonverentsiks polnud piiride ja vähemuste omavahelist seotust enam kusagil kirjas.

Lisaks seisnes Balladuri plaani kohal küsimus selle järjepidevuses ja väärtuses. Kogu initsiatiiv pidi stabiilsuse saavutamise nimel rajanema riikide omavahelistele kahepoolsetele kokkulepetele, mis seejärel pidanuks katusekonverentsi raames kokkuvõtvalt näitama kogu plaani eesmärkide täitumist. Samas puudus Prantsuse tegevusplaanis eeldus nende kahepoolsete kokkulepete ratifitseerimisele, mis tähendas, et initsiatiivil puudus kavatsus muuta neid riikidevahelisi kokkuleppeid õiguslikult siduvaks. Selle asemel pidid kokkulepped olema nende osapoolte endi järele valvatavad. Motivatsioon nendest kokkulepetest kinni pidada võis Balladuri initsiatiivi kohaselt tulla väliste mõjude najalt ja vähemalt pragmaatilistest kaalutlustest, kuna Prantsuse plaani kohaselt pidid kokkulepped olema Euroopa Liidu liikmelisuse perspektiivi ja Lääne-Euroopa Liidu majanduskoostöö jätkumisega seotavad. Kapitalinäljas Kesk- ja Ida-Euroopale PHARE programmiga suunatav 200 miljoni Euroopa valuutaühiku ehk eküü suurune abipakett ühes selle laiema sümboolse tähendusega investeerimise mõjule oli selgelt tervitatav. Samas tähendanuks see kokkulepete murdmisel nende perspektiivide nõrgenemist,⁹⁸ mis oleks Lääne-Euroopale andnud mitteametliku õiguse „hinnata“ Kesk- ja Ida-Euroopa riikide omavahelist koostööd ning andnuks täiendava jõuõla selle raames otsustada nende riikide sobivuse ja kaasamise üle Euroopa institutsioonidesse. Teisalt polnud need poliitilised mõjutusmehhanismid täielikult ühepoolset kontrollitavad. Euroopa Liidus poldud uute liikmete liitumisprotsessi 1993. aasta lõpuks veel kindlalt paika pandud ning võimalus Liidu-väliseid riike tulevase Stabiilsuspakti tulemuslikkuse kaudu hinnata oli juba enne 1994. aasta mais toimuvat Euroopa Stabiilsuse avakonverentsi Kesk-Euroopa riikidega alustatud EL-iga vabakaubanduslepete läbirääkimiste tõttu oma väärtust vähendanud.⁹⁹

Viimaks lisis initsiatiivi esialgsele ebamäärasusele ka selle diplomaatilise raamistuse elastsus, mis ei piirdunud Euroopa Liidu liikmesriikide ja Kesk- ja Ida-Euroopa „objektriikidega,“ vaid võimaldas laiemat kaasamist, näiteks Põhjamaid, USA-d, Venemaad, kuid esialgu mitte

⁹⁸ Dunay, P., Zellner, W. (1996). Lk 304.

⁹⁹ Samas.

rahvusvahelisi organisatsioone, nagu Euroopa Komisjoni või CSCE-d¹⁰⁰¹⁰¹. See annab tunnistust ka Prantsuse positsiooni korduvast muutumisest CSCE suhtes 1992.–1994. aastate vältel. Kui 1992. aastal Helsingi kohtumisel oli Prantsusmaa välisminister Dumas arutlenud just CSCE raamistikus 52 riigi ülesest julgeolekupaktist, siis Balladuri esialgses plaanis puudus mõni aasta hiljem CSCE-le igasugune koht. Kuna initsiatiiv tugines Euroopa Liidu mõjule riikidevaheliste kokkulepete saavutamisel,¹⁰² võinuks CSCE roll Euroopa stabiilsuse ja julgeoleku tagamisel Prantsuse suunitluse tõttu hääbuda. Peatselt ilmunud vajadus Venemaad Stabiilsuspakti kaasata hilisematesse Balti ümarlaua aruteludesse tähendas aga olukorrast ja institutsionaalsest võimekusest tingituna CSCE kaasamist.¹⁰³ CSCE osatähtsus kasvas nende aastate vältel, muutudes 1995. aasta märtsiks Euroopa Stabiilsuspakti lõppkonverentsi raames kokkulepitule edaspidiseks järelevalveorganisatsiooniks.

2.5. Euroopa Stabiilsuse Pakti väljatöötamine ja vastuvõtmine

Kopenhaageni kohtumise järgselt toimus kuni 1993. aasta detsembrini initsiatiivi raames diplomaatiline eeltöö valdavalt selle algatuse sõnastuse ja tingimuste täpsustamise, riikide ja organisatsioonide kaasamise, murekohtade üle arutamise ning konverentsiformaadi ettevalmistamise näol. 1. novembril 1993 jõustus Maastrichti lepinguga Euroopa Liit, millega toimunud erikohtumisel leppis Euroopa Ülemkogu kokku Stabiilsuspakti üldistes juhtnöörides, milleks olid „stabiilsus, demokraatliku protsessi tugevdamine, vähemusküsimuste lahendamine ja piiripuutumatus turvamine.“ Sellele järgnenud korrapärasel Euroopa Liidu välisministrite kohtumisel anti Stabiilsuspaktile heakskiit, „teenida ennetava diplomaatia kaudu ÜVJP eesmärke.“ 20. detsembril 1993 võeti Euroopa Ülemkogus vastu otsus Stabiilsuspakti käivitamiseks.¹⁰⁴

Selleks ajaks oli esialgse Prantsuse initsiatiivi sisus tehtud märkimisväärseid muudatusi. Euroopa Liidu vastutuses olev Stabiilsuspakt kaasas endaga juba CSCE, mille rolli Euroopa Liit pidas –

¹⁰⁰ Benoit-Rohmer, F., Hardeman, H. (1994). The Pact on Stability in Europe-A Joint Action of the Twelve in the Framework of Their Common Foreign and Security Policy." *Helsinki Monitor*. Lk 39-40.

¹⁰¹ Ehrhart, H. EU, OSZE und der Stabilitätspakt für Europa – Präventive Diplomatie als gemeinsame Aufgabe. *Integration*, (jaanuar 1996). Lk 37.

¹⁰² Knudsen, O. Cooperative Security in the Baltic Sea Region. *Chaillot Papers* nr 33. Paris: Institute for Security Studies of WEU, (1998). Lk 32.

¹⁰³ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 304-305.

¹⁰⁴ Ehrhart, H. EU, OSZE und der Stabilitätspakt für Europa – Präventive Diplomatie als gemeinsame Aufgabe. *Integration*, (jaanuar 1996). Lk 40.

erinevalt Pariisist – vajalikuks täiendada. Samuti olid protsessi algatuse toetamiseks eraldi mainitud ka teised rahvusvahelised organisatsioonid, eeskätt Euroopa Nõukogu, Lääne-Euroopa Liit¹⁰⁵, NATO ja ÜRO. CSCE omandas Euroopa Liidu Ülemkogu raportides koordineerija rolli Stabiilsuspakti läbiviimisel ning määrati ka selle raames tehtavate lepingute järelevalvajaks. Tähelepanuväärselt puudusid ka viited piiride muutmisele.¹⁰⁶

Edasise formaadi osas peegeldus 1993. aasta sügise koordineerimise ja kaasamise tulemused. Euroopa Stabiilsuspakti loomisprotsessi otsustati Balti riigid kaasata plenaaristungitesse ette valmistama Euroopa Stabiilsuse avakonverentsi, mille toimumine lepitati kokku 1994. aasta maiks Pariisis. Avakonverentsil vastuvõetud Pariisi dokument¹⁰⁷ kinnitas Stabiilsuspakti eesmärgi ning täpsustas Euroopa Liidu rolli kui võimalikku vahendajat Stabiilsuspakti raames riikidevaheliste küsimuste osas. Samuti lepitati kokku riikidevaheliste ümarlaudade korralduses.¹⁰⁸ Eesti, Läti ja Leedu küsimuste jaoks loodi eraldi Balti ümarlaud Kesk-Euroopa ümarlaua kõrvale. Samas polnud avakonverentsi lõppdokumendis Lääne-Euroopa Liit ja NATO kui protsessitoetajad enam eraldi mainitud, mis peegeldas otsust hoida poliitilised- ja sõjaliste liidud teineteisest lahus.¹⁰⁹

Töö jaotus 1994. aasta avakonverentsi järel regionaalsetesse ümarlaudadesse, mille eesmärk oli 1995. aasta lõppkonverentsiks saavutada riikidevahelised lepingud, mida saaks Stabiilsuspakti lõppdokumenti lugeda. Alates 1994. aasta septembrist kuni 1995. aasta märtsi lõppkonverentsini toimus Balti ümarlauas kolm ja Kesk- ja Ida-Euroopa ümarlaua neli kohtumist. Balti laua moodustasid Eesti, Läti, Leedu, Euroopa Liit, Poola, Venemaa, USA, Euroopa Ülemkogu, CSCE/OSCE Troika (1994. aastal Rootsi, Itaalia, Ungari ja 1995. aastal Itaalia, Ungari ja Šveits), Balti Nõukogu ja teisest sessioonist alates lisandusid vaatlejatena ka Island ja ÜRO Arenguprogramm. Kesk-Euroopa ümarlauas olid Bulgaaria, Tšehhi, Ungari, Poola, Rumeenia, Slovakkia, Austria, Šveits, Kanada, USA, OSCE rahvusvahemuste ülemkomissar, Euroopa Ülemkogu esindaja ning hiljem liitus ümarlauaga Türgi.¹¹⁰

¹⁰⁵ Tuntud kui WEU, *West-European Union*.

¹⁰⁶ Ehrhart, H.-G. (jaanuar 1996). Lk 39.

¹⁰⁷ ERA.5775.1.697. Memo. Euroopa Stabiilsuse Pakt. 18. aprill 1994. Lk 75

¹⁰⁸ Official Journal of the European Communities. Volume 37. 1. juuli 1994.

¹⁰⁹ Ehrhart, H. EU, OSZE und der Stabilitätspakt für Europa – Präventive Diplomatie als gemeinsame Aufgabe. Integration, (jaanuar 1996). Lk 41-42.

¹¹⁰ Todd, T. Developing the Common Foreign and Security Policy. International Affairs and Defence Section. *Research Paper* 94/131, 1994. Lk 11-12. Vaadatud 7. jaanuaril 2026.

Balti ümarlauast loodeti Pakti abiga jõuda Eesti, Läti ja Venemaa omavaheliste piiri- ja vähemuste küsimuste lahendamiseni. Seda varjutas esialgu Vene vägede jätkuv kohalolek Balti riikides. Eesti ja Läti nõustusid Pakti protsessis osalema vaid juhul, kui selle käigus Vene väed väljuvad. Venemaa esialgu pelgas Balti ümarlauas osalemist, arvates, et sellega antakse Vene-Eesti ja Vene-Läti suhted Euroopa Liidu järelevalve ja mõju alla. OSCE kaasamisega Balti ümarlauda Vene senine vaoshoitus leebus koostööaltimaks, nähes võimalust teostada oma välispoliitikat Paktis kui järjekordses foorumis, olemata ise selle „objekt“ ega ka vastutaja. Vastukaaluks Vene osalusele Balti ümarlauas nõudsid Eesti ja Läti USA kaasamist, mis omakorda pärssis Lääne-Euroopa mõju regioonile, kuid Euroopa Liit pidas seda põhjendatuks.¹¹¹¹¹² Juulilepetega kinnitatud Vene vägede väljumisega loodeti edasi liikuda ka piirikokkulepeteni, kus Balti ümarlauale loodeti. Kuigi selleni lepped Stabiilsuspakti raames ei jõudnud, töötati edasi ka teistel teemadel.

Regionaallaudades tõusid majandus- ja vähemusküsimuste kõrval kiirelt esile ka Pakti raames läbiviidavate projektide rahastus.¹¹³¹¹⁴ PHARE rahastust peeti üle-regioonilises mõõtnes liiga väikeseks ning Poola nõudis selle kõrvale eraldi finantseerimist. Teine küsimus oli Pakti ja CSCE tavade ühilduvuses. Euroopa Liit väljendas hoiakut, et CSCE-kohustustest laiaulatuslikumaks ei ole tarvis minna ning sarnase sisuga kohustusi ei pea uute lepingutega eraldi Pakti jaoks dubleerima. Sellele lisaks puudus selge eristus, milliseid riikidevahelisi lepinguid Pakti lugeda. Kui näiteks Tšehhi esindas vaadet, et Pakti hulka tuleks lugeda vaid peale 1994. aasta avakonverentsi sõlmitud lepinguid, siis Rumeenia soov oli kaasata ka varasemad lepped, olenemata sellest, kas need kehtisid.¹¹⁵

Üldiselt kujunesid 1994. aasta teises pooles ümarlaudade raames koostatud lepped konstruktiivses õhkkonnas, kuigi Stabiilsuspakti muutumises väljendas näiteks Ungari heitumust.¹¹⁶¹¹⁷ Välisminister Jeszenszky esitas Budapestis tõusvat pettumust, kuna esialgselt Balladuri plaaniga väljaöeldud rahvusküsimuste ja piiride ümbervaatomisega tegelemine muutus Stabiilsuspakti

¹¹¹ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 305.

¹¹² ERA.5775.1.697. Memo. Euroopa Stabiilsuse Pakt. 18.aprill 1994. Lk 75.

¹¹³ ERA.5775.1.382. Aruanne: IV Euroopa stabiilsuse pakti ettevalmistav kohtumine Ateenas 13.-14.04.1994. Lk 52-53.

¹¹⁴ ERA.5775.1.80. Kokkuvõtte minister Luige kohtumistest Pariisis. 17.-19. jaanuar 1995. Lk 18.

¹¹⁵ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 304.

¹¹⁶ ERA.5775.1.77. Aruanne. Euroopa stabiilsuse pakti ettevalmistav kohtumine 10.-11.05.1994 Ateenas. 16. mai 1994. Lk 89

¹¹⁷ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 305.

ümarlaudade töö vältel lõpuks põgusaks viiteks tegeleda „piiridega seotud küsimustega“ tähistades sellega, et riikidevahelistesse lepetesse ei saa rahvusvähemusi omaette kaalukeelena väga tugevalt lülitada.¹¹⁸ Seevastu oli aga teiste seas Eestile selliste sõnastuste muutumine kriitilise tähtsusega. 1994. aasta vältel jõudis Pakti koosseisus töö Euroopa Liidu silmis piisavalt kaugele, et oma positsioonipaberites hakata ette valmistama lõppkonverentsiga Pakti üleandmist OSCE alla. Kogu protsessi vältel tihenesid ümarlauaülesed riikidevahelised kontaktid, mis viis 1995. aasta alguseks aruteluni Stabiilsuspakti tuleviku ja vajaduse üle lõppkonverentsi järel.¹¹⁹

20.–21. märtsil 1995 toimus Pariisis Euroopa Stabiilsuspakti lõppkonverents, mille käigus võtsid 52 CSCE/OSCE liikmesriigi esindajat vastu Euroopa Stabiilsuspakti, mis koosnes poliitilisest deklaratsioonist heanaaberlikest suhetest;¹²⁰ ligemale 130 lepingust Kesk- ja Ida-Euroopa riikide ja Euroopa Liidu vahel¹²¹, mida Stabiilsuspakti raamidesse loeti; ning lisaks PHARE toetusel toimivatest projektidest. Deklaratsioonis kinnitati veel kord Pakti eesmärgid, aluspõhimõtted ja rakendusviis. Viidates 1994. aasta Budapesti dokumendile OSCE tugevdamise kohta – mille kohaselt organisatsioon pidi toimima „üldise julgeolekuraamistikuna“ ning selle raames kokkulepete – loeti Stabiilsuspakt selle lõppdeklaratsioonis ÜRO, Helsingi lepete, Euroopa Ülemkogu kohustuste mõtteliseks jätkuks, millega pärandati senine töö edasi OSCE järelevalve alla.¹²²¹²³

Stabiilsuspakti lõppkonverentsil toimunud pidulike sõnavõttudega võeti kokku mõtteid senise töö tähendusest. Peaminister Balladur kõneles Stabiilsuspakti protsessist kui märgist Euroopa Liidu kasvavast poliitilisest mõjust ning rõhutas, et Euroopa ees seisab valik kas kujuneda iseseisvaks ja mõjukaks tegutsejaks rahvusvahelisel areenil või langeda tagasi ajaloolistesse vastasseisudesse. Balladur sidus ennetava diplomaatia sobivust selgelt vajadusega tugevdada Euroopa Liidu enda julgeoleku- ja kaitsevõimekust. Samas vaimus rõhutas Saksamaa välisminister regionaalsete arutelulaudade praktilist väärtust ning Euroopa Liidu ja OSCE täiendavat rollijaotust. Saksamaa nägi edasist Euroopa Liitu Euroopa poliitilise ja majandusliku integratsiooni kandjana, samas kui

¹¹⁸ Dunay, P. Zellner, W. (1996). Lk 307.

¹¹⁹ ERA.5775.1.382. Arengutest Euroopa Stabiilsuse Pakti protsessis ning nende ühildamisest regionaalse koostööga. 9. jaanuar 1995. Lk 2-5.

¹²⁰ ERA.5775.1.162. Kokkuvõtte Kesk- ja Ida-Euroopa suursaadikute kohtumisest Prantsuse peaministri diplomaatilise nõuniku suursaadik Bernard de Montferrand'iga. 25. veebruar 1994. Lk 12.

¹²¹ Dunay, P. Zellner, W. (1996). 308.

¹²² Ehrhart, H.-G. (jaanuar 1996). Lk 41.

¹²³ ERA.5775.1.548. Le pacte de stabilite en Europe. [Stabiilsuspakti lõppdeklaratsioon]. 3. märts 1995. Lk 47-52.

OSCE pidi toimima kogu Euroopat hõlmava julgeolekuraamistiku ning konfliktide ennetamise ja kriiside ohjamise instrumendina. Nii peegeldas Stabiilsuspakt selgelt Prantsuse ja Saksamaa ühishuvi Euroopa stabiliseerimisel, kuid ka nende erinevaid rõhuasetusi Euroopa tulevase julgeolekukorra institutsionaalsel ülesehitamisel.¹²⁴

Lõppkonverentsi järel kandus Stabiilsuspakt üle OSCE vastutusse, mida peeti eeskujulikuks näiteks teistele ennetava diplomaatia algatustele.¹²⁵ Stabiilsuspakti mõju üle aga olid küsimused üleval ka juba nende pidulike sõnavõtude varjus. Euroopa Stabiilsuspakti peeti avalikult vajalikuks jätkata, kuid juba 1995. aasta sügiseks olid soovid ümarlaudade jätkamisest riikide seas sedavõrd maha käinud, et neid enam kokku ei kutsutud. Samuti jäi Stabiilsuspakt OSCE koosseisus õhku ja ei etendanud stabiliseerimisprotsessis enam piisavat tähtsust, et seda isegi vormiliselt lõpetada.¹²⁶ Stabiilsuspakt kaotas 1995. aasta teiseks pooleks seega igasuguse tähelepanu ja vormilise tähenduse.

3. Eesti ja Stabiilsuspakt

Euroopa Stabiilsuspakti mõju võib eraldivõetuna pidada Eestile äärmiselt tagasihoidlikuks. Pakt ise oli aastatel 1993–1995 Eesti jaoks vaid üks teema paljude seas, millega Välisministeerium tolle ajastu pöörases tempos tegeles. Kuigi Pakt oli sel perioodil päevakajaline nii Välisministeeriumi memodes, poliitikaplaneerimises, diplomaatilises kirjavahetuses kui ka kohtumistes välisesindajatega, siis Pariisi lõppkonverentsi järel suundus Paktiga tegelenud diplomaatiline energia mujale ning Pakti väärtus Eesti välispoliitikas marginaliseerus. Pakt on ka ajaloolises mälus alaesindatud, mida saab põhjendada sellega tegelenud ringkonna väiksusega ning ka vähese avaliku huviga, kus uudiskajastus jäi põgusaks ja pisteliseks.¹²⁷ Samas kulus Eestil välispoliitilises- ja diplomaatilises kontekstis Euroopa Stabiilsuspaktile märgatavalt aega, milles osalemise käigus suutis Eesti kasutada selle algatuse raame, et oma senisest suhtelisest diplomaatilisest perifeeriast Paktis osalemisega kiiremini Euroopa Liidu suunas liikuda. Samuti suutis Eesti tõrjuda Stabiilsuspaktist ebasobilikke tõlgendusi seoses rahvusvähemuste õiguste,

¹²⁴ Ehrhart, H.-G. (jaanuar 1996). Lk 42.

¹²⁵ Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. (2015). Pacte de stabilité en Europe à l'initiative de l'Union européenne. Lk 1. Vaadatud 7. jaanuril 2026.

¹²⁶ Perry, V. (1999). The Pact on Stability in Europe: Fulfilled, Failed, or Forgotten? Lk 254.

¹²⁷ Vt näiteks: Aktuaalne Kaamera. 20.03.1995. <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-20-03-1995>, või Eesti Sõnumid, nr. 65, 21 märts 1995. Pariisis kiideti heaks Euroopa stabiilsuse pakt <https://dea.digar.ee/?a=d&d=eestisonumid19950321.2.7&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA>

piiriküsimuste ja Euroopa Liiduga integreerumise osas. Balti ümarlaua formaat lubas Eestil tõmmata Eesti-Vene küsimustesse kolmandaid osapooli, mis tugevdasid Eesti diplomaatilisi positsioone rahvusvahelises üldsuses. Kuigi Pakti omaette võib pidada üheks väheoluliseks diplomaatiliseks episoodiks Eesti välispoliitikas, oli see osaks laiemast protsessist, mille käigus Eesti liikus Läände, mistõttu on Lääne-Ida suhete kontekstis Stabiilsuspakti uurimine oluline.

Käesolevas peatükis avatakse Eesti seotust Euroopa Stabiilsuspakiga, millega 1) antakse ülevaade Eesti hinnangutest Euroopa Stabiilsuspaktile selle väljakujunemise vältel; 2) tuuakse esile, kuidas Euroopa Stabiilsuspakti raames toimunud diplomaatilised arengud Eesti läänesuunalisi püüdlusi laiemalt kujundasid ning 3) miks Stabiilsuspakt lõpuks Eesti jaoks end ammendas.

3.1. Balladuri initsiatiiv - Eesti kaasamise küsimus, võimalused ja riskid

Eesti jaoks tähistas Balladuri initsiatiiv endas nii võimalusi kui ka riske, eriti Prantsuse algatust mõjutanud taustsündmuste tõttu. Olukord Jugoslaavias ja Venemaal kannustas Läänt leidma sobilikke viise Euroopat konsolideerida¹²⁸ ning mõtted julgeolekufoorumitest ja regionaalsetest ümarlaaformaatidest olid selleks ajaks sedavõrd levinud, et peegeldusid Eestistki Läände tagasi. Peaminister Mart Laari õnnitluskirjas värsketele valitsusjuhile Édouard Balladurile palus Laar Pariisilt Vene vägede väljaviimise osas tuge ning vihjas sealhulgas ka viisile, kuidas seda küsimust multilateraalses raamistikus lahendada. Selleks oli Eesti-poolne üleskutse CSCE Julgeolekukoostöö foorumis luua „Läänemerd ühendav regionaalne julgeolekuümarlaud.“¹²⁹ Eesti muret Vene vägede kohaloleku osas peeti ka Läänes üheks olulisimaks probleemiks regioonis,¹³⁰ millest johtuvalt oli Eestil huvi lisaks tavapärasele diplomaatilisele tegevusele oma positsioone

¹²⁸ Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. Commission of the European Communities. Communication by the Commission: Towards a Closer Association with the Countries of Central and Eastern Europe. Brussels, 18. mai 1993. CVCE – Centre for European Studies. Lk 2. https://www.cvce.eu/en/obj/communication_by_the_commission_towards_a_closer_association_with_the_countries_of_central_and_eastern_europe_brussels_18_may_1993-en-44564266-fba1-4be2-8774-059604bafd04.html%20Vaadatud%2005.01.2026. Vaadatud 5. jaanuaril 2026.

¹²⁹ ERA.5775.1.545. Malle! Saadan koopiaid nootidest ja Mart Laari poolt Édouard Balladurile adresseeritud kirjadest. 31. märts 1993. Lk 94.

¹³⁰ ERA.5775.1.74. Vabariigi Presidendi kohtumine Saksamaa Liitvabariigi välisministri K.Kinkeliga. 9. august 1993. Lk 22-23.

rahvusvahelistes aruteluringides, koostööfoorumites ja ümarlauaformaatides edendada. Balladuri initsiatiiv näis Eestile esmapilgul sellest lähtepunktist lubav.¹³¹

Samas olid sündmused Jugoslaavias moonutanud Prantsusmaa välispoliitika prioriteete ning selle taustal ka üldisemat mõtlemist regionilise ebastabiilsuse osas.¹³² Balkani relvakonfliktide aluspõhjuseid peegeldati põhjuslikult analoogse võimalusena ka Baltikumile, mille keskmes tõsteti esile küsimusi rahvusvähemuste õiguste osas. 1993. aasta südasuvisel nn Narva referendumiga taustal oli võimalus sellise tähelepanuasetusega Lääne nägemust mõjutada, nagu oleks Baltikumis „potentsiaalne plahvatuskolle olemas“ ka laiemalt regiooni saatvaks fooniks, mis võis ümarlauafoorumite kaudu tugevdada Venemaa rahvusvahelist mõju Eestile.¹³³ Balladuri initsiatiiv peegeldas sellega ka Eesti läänesuunalistele püüdlustele riski, kuna võimalik paigalseis ja suutmatuse ümaralaua raamistikus küsimusi lahendada võis Eesti vaatest hoopis „distantseerida meid kuni ihaldatava stabiilsuse saavutamiseni EÜ-st otsustavalt.“¹³⁴

1993. aasta augustiks koostas Välisministeerium ettepanekud Eesti seisukohtade ja tõlgenduste jaoks, milles jäädinitsiatiivist tervikuna küll huvitatud, kuid küllaltki ettevaatlikule ja äraootavale positsioonile, eriti mis puudutanuks piiri- ja vähemusküsimuste edasist sisu.¹³⁵ Ametlikult võeti edasistel kuudel pakti ideed toetav seisukoht,¹³⁶ kuigi sel hetkel ei olnud veel Eestit kaasatud, millele ka tähelepanu juhiti.¹³⁷ Eesti-poolset huvi olla kaasatud väljendati nii murest jääda oma läänesuunalistes püüdlustes Višegradi riikide kõrval varju,¹³⁸ kui ka võimalikust stsenaariumist, kus Eesti jääb puhtalt Prantsuse initsiatiivist lähtudes stabiliseerimist vajavaks objektiks, millega võimenduks Venemaa mõju Eestile läbi järjekordse rahvusvahelise foorumi.¹³⁹ Balladuri plaan, millest hakkas 1993. aasta sügisel järgemööda välja kujunema „Euroopa julgeoleku pakt“, oli veel lahtise tulevikuga ning sellega „seestpoolt mõjutatav.“¹⁴⁰ Koostööfoorum pakkus aga ka võimalust

¹³¹ ERA.5775.1.74. Ettepanekud Eesti seisukohavõtuks Balladuri plaani suhtes. 18. august 1993. Lk 44.

¹³² ERA.5775.1.161. Malle Talvet kiri. 6. mai 1993. Lk 59.

¹³³ ERA.5775.1.74. Peaminister M. Laari kohtumine SLV välisministri Klaus Kinkeliga. 9. august 1993. Lk 25.

¹³⁴ ERA.5775.1.74. Ettepanekud Eesti seisukohavõtuks Balladuri plaani suhtes. 18. august 1993. Lk 43-44.

¹³⁵ Samas.

¹³⁶ ERA.5775.1.694. Memo. Hr. Trivimi Velliste eelseisev kohtumine Prantsusmaa välisministri hr. Alain Juppé'ga Brüsselis 3. november 1993. Lk 151.

¹³⁷ ERA.5775.1.75. Taani välisministri Niels Helveg Peterseni ametlik visiit Eestisse 10.-12. oktoober 1993. Lk 40-43.

¹³⁸ ERA.5775.1.75. Välisminister Trivimi Velliste kohtumine Portugali välisministri José Manuel Durão Lissabonis. 11. oktoober 1993. Lk 60-61.

¹³⁹ ERA.5775.1.74. Ettepanekud Eesti seisukohavõtuks Balladuri plaani suhtes. 18. august 1993. Lk 43-44.

¹⁴⁰ ERA.5775.1.694. Hr. Trivimi Velliste eelseisev kohtumine Prantsusmaa välisministri hr. Alain Juppé'ga Brüsselis 3. detsember 1993. Memo 1. Eesti-Prantsuse suhted. 2. Lühidalt Prantsusmaa sise- ja välispoliitikast. Lk 151.

Kesk-Euroopa riikidega „ühele pulgale saada,“ mis olid Euroopa Liiduga integreerimisel – eriti assotsieerimislepete näitel – Baltikumiga võrreldes paremas positsioonis. Tänu Soome eestkostele, oli oktoobriks Eesti protsessi kaasatud.¹⁴¹

3.2. Eesti positsiooni tõusmine objektistaatusest poliitikakujundajani

Balladuri initsiatiiv oli veel 1993. aasta teises pooles üsna lahtise iseloomuga ning jagas sel perioodil poliitilistes suhtluskanalites julgeoleküküsimuste osas tähelepanu ka teiste, sarnaselt eesmärgistatud algatustega, sealhulgas Prantsuse-Saksa eestveetud Lääne-Euroopa Liidu koostöö süvendamise initsiatiiviga.¹⁴²¹⁴³ Eesti jaoks seisnes põhiline küsimus Euroopa julgeoleku konverentsi rakendatavuses, milles „Eestit huvitaks eelkõige [selle] abil tõmmata EÜ riike E.[esti] ja Vene vaheliste probleemide lahendamisse.“ Selgelt anti kogu ettevõtmise osas aru Prantsuse välispoliitika soovist „täita Euroopas kujunevat julgeolekutühikut, mis on seda tõsisem, et USA Euroopa asjadest üha enam distanseerub.“¹⁴⁴ See aga pani Eesti läänesuunalised välispoliitilised püüdlused valiku ette, millise riigi Euroopa-ühendamise poliitikat toetada, kus Pariisiga võistlesid ka Bonni, Londoni ja Washingtoni nägemused. Soov laiemale Lääne toetusele tähendas ka esialgu ettevaatlikumat toetust Balladuri initsiatiivile.¹⁴⁵¹⁴⁶ Üldine vaoshoitus aitas aga juba varakult ajakirjanduses luua fooni, kus Balladuri plaani oli lihtne kritiseerida, mis võinuks mõnel juhul rahvusvahelisi suhteid pärssida, nagu juhiti tähelepanu peaminister Laari usutlusele Reutersile oktoobris.¹⁴⁷ Samas oli selline suhtumine vaikimisi levinud nii Välisministeeriumi sees,¹⁴⁸ kui ka oli teada ka teiste riikide puhul.¹⁴⁹¹⁵⁰ Kriitiline hoiak initsiatiivi suhtes tulenes selle kitsast ajalisest

¹⁴¹ ERA.5775.1.546. Tere, Andres! Rääkis praegu hr. Olljumiga tema kohtumisest Viinis Prantsusmaa välisministeeriumi esindajaga Balladuri initsiatiivi küsimuses. 19. oktoober 1993. Lk 92.

¹⁴² ERA.5775.1.694. Hr. Trivimi Velliste eelseisev kohtumine Prantsusmaa välisministri hr. Alain Juppé'ga Brüsselis 3. detsember 1993. Lk 151.

¹⁴³ ERA.5775.1.75. Ülevaade kohtumisest Hispaania saatkonna Charge d'Affaires a.i. Francisco de Miguel Alvarez'iga. 15. oktoober 1993. Lk 78.

¹⁴⁴ ERA.5775.1.546. Tere, Andres! Rääkis praegu hr. Olljumiga tema kohtumisest Viinis Prantsusmaa välisministeeriumi esindajaga Balladuri initsiatiivi küsimuses. 19. oktoober 1993. Lk 92.

¹⁴⁵ ERA.5775.1.76. Eesti – Briti suhete prioriteedid 1993/1994. 18. veebruar 1994. Lk 121.

¹⁴⁶ ERA.5775.1.161. Kokkuvõtte kohtumisest Prantsuse välisministeeriumi Euroopa osakonna juhataja hr. Paul Poudade'iga. 26. oktoober 1993. Lk 75.

¹⁴⁷ ERA.5775.1.75. Rauter'i [Reuters'i] uudis peaministri Brüsseli visiidi tulemuste kohta. 21. oktoober 1993. Lk 90-91.

¹⁴⁸ Näiteks Välisministeeriumis levis pilanimi „debiilsuspakt“ [allikas autorile teada].

¹⁴⁹ ERA.5775.1.76. Ülevaade kohtumisest Soome Suursaatkonna nõuniku K. Päälysaho'ga. 2. veebruar 1994. Lk 67.

¹⁵⁰ ERA.5775.1.76. Nõupidamine USA suursaadiku CSCE juures John Kornburn'iga Viinis. 14. veebruar 1994. Lk 97-98.

raamistikust kui ka jätkuvalt jooksvast ebalevusest selle algatuse täpsemate vastutusväljade ja väljundite üle, eriti võrreldes teiste sarnaste initsiatiividega.

Prantsuse esindajad püüdsid omakorda kriitikat kummutada, näiteks rõhutades, et see „initsiatiiv ei ole kunagi mõeldud asendama koostööd CSCE, NATO jne raames.“¹⁵¹ Vastuseks senisele ettevaatlikkusele toimetati esialgseid Balladuri ettepanekuid 1993. aasta sügiseks ümber, misjärel kõrvaldati Eesti jaoks „varem kõhkclusi tekitanud momendid – eelkõige piiri- ja vähemusprobleemide lahendamine eeltingimusena liitumisele või koostööle EÜ-ga,“ mis ka diplomaatilises suhtluses esile tõsteti.¹⁵² Prantsuse poole tegevus sisendas seega Eestile usku initsiatiivis aktiivsemalt kaasa töötada, millega „[v]õime ju toetada ideed, vaidlustades vajaduse korral detaile.“¹⁵³ Sel viisil nägi Eesti võimalust liikuda senisest äraootavast hoiakust aktiivsema poliitikakujundamiseni, mille keskmesse võisid tõusta Eesti-Vene vaidlusküsimused piirilepingu ja kodanikuseaduse osas. Venemaa huvides oli neid küsimusi koos hoida, kuna erimeelsused Tartu rahu piirileppe ja muukeelsete kodakondsuse üle olid olulised jõuõlad Eesti läänepüüdluste tõkestamisel.¹⁵⁴ Kuna vähemus- ja piiriküsimusega oli eesmärgistus muutunud pehmemaks, siis järknevalt selgitati Eesti huvi need küsimused teineteisest ka aruteluteemadena eraldada.¹⁵⁵

Selle edu sõltus aga Euroopa Liidu kui projekti eestvedaja lähenemisest küsimusele, kas Eesti ja Venemaa küsimused oleksid Stabiilsuspakti raames suhete korrastamiseks lahendatavad.¹⁵⁶ Oluline roll oli selles EL-i projektijuhil Prosper Thuysbaert'il, kes oma Kesk- ja Ida-Euroopa visiitidega koostas EL-i mitteametliku seisukohavõtu, mis samuti revideeris varasemaid ja Eestile ebasobivamaid ettepanekuid – eriti mis puudutas piiriküsimusi – kus „ei räägita enam üldiselt selle arutamise ja piiridega seonduvate probleemide lahendamisest, vaid kasutatakse formuleeringut „*to strenghten the inviolability of frontiers*“ ning kuidas EL kavatseb „osale[da] aktiivselt vahendajana läbirääkimistel.“ Sellised seisukohavõtud, mis võrreldes varasemate hoiakutega Balladuri alguses initsiatiivis olid jätnud ruumi piiriküsimuste osas suuremat debatti pidada, said selgemalt ümber

¹⁵¹ ERA.5775.1.546. Tere, Andres! Rääkis praegu hr. Olljumiga tema kohtumisest Viinis Prantsusmaa välisministeeriumi esindajaga Balladuri initsiatiivi küsimuses. 19. oktoober 1993. Lk 92.

¹⁵² ERA.5775.1.161. Kokkuvõtte kohtumisest Prantsuse välisministeeriumi Euroopa osakonna juhataja hr. Paul Poudade'iga. 26. oktoober 1993. Lk 74-77.

¹⁵³ Samas.

¹⁵⁴ Le Monde. Kozõrev, A. (21. oktoober 1993). Arutelu Euroopa Prantsuse-Vene „*Entente Cordiale*“ poolt.

¹⁵⁵ ERA.5775.1.161. Kokkuvõtte kohtumisest Prantsuse välisministeeriumi Euroopa osakonna juhataja hr. Paul Poudade'iga. 26. oktoober 1993. Lk 74-77.

¹⁵⁶ ERA.5775.1.75. Ülevaade. Euroopa Stabiilsuse Pakti (Balladuri'i plaani) osas toimunud arengutest. 31. oktoober 1993. Lk 123-124.

lūkatud ning Eestil vähenes risk segada Tartu rahu piiri küsimus Eestis elavate välismaalastega või jääda antud küsimuses Venemaaga üksi. Eesti-Vene omavaheliste rahvusküsimuste internatsionaliseerimise osas tajuti riske, kuid ametlikult oli Välisministeeriumi positsioon soosiv, lootes rahvusvahelist üldsust Eesti poolele veenda.¹⁵⁷

Balladuri initsiatiivi kaasatuna oli olukord 1993. aasta lõpuks Eestile soodsam ja selgem, kui see oli olnud veel suve lõpul. Novembris kinnitati Prantsuse suursaadikuga kohtudes Eesti eelisseisu Venemaa suhtes, mis andis signaali Lääne kasvavast valmidusest Eestit toetada peale aruteluformaatidesse kaasamise ka reaalse julgeolekuruumi integreerimise suunas ajal, mil Venemaa üldine toon oma „lähisvälismaa“ konseptsiooniga muutus üha jõulisemaks.¹⁵⁸ See muutunud positsioon lõi eeldused, mille pinnalt Euroopa Stabiilsuse Konverents ja 1994. aastal juba konkreetsemalt Balti ümarlauaformaadis asi edasi arenes.

3.3. Eesti tegevus Balti ümarlaua raames

1994. aasta varakevadel tõusis arutelu võimaluse üle riikidevahelisi küsimusi lahendada ümarlauaformaadis, lisaks nende koosseisu ja saavutatavate tulemuste garanteerimist.¹⁵⁹ Eesti ja Läti küsimuste keskmes oli seni protsessist välja jäänud Venemaa. Võimaliku Balti ümarlaua raames oli Venemaa kaasamise küsimus Euroopa Stabiilsuse konverentsi reaalses edus keskseks küsimuseks. Euroopa Liit otsustas asjale läheneda pragmaatiliselt, tekitades ruumi küsimuste arutamiseks, millele rahvusvahelised organisatsioonid - nagu CSCE ja EN - annaksid oma garantii. Läbirääkimiste lihtsustamiseks võisid pooled soovida vahendajaid, milleks võib olla nii riik, isik kui ka organisatsioon. Prantsuse Euroopa asjade ministri Alain Lamassoure silmis pidi selline lähenemine olema ka Venemaale sobilik, kuna soovist saada Euroopa Nõukogu liikmeks pidi Moskva näitama, „et on valmis diplomaatiaks.“¹⁶⁰ Soovimata jääda rahvusvaheliselt isoleeritumaks, liitus Venemaa Pakti tööga,¹⁶¹ kus „[v]astavalt Vene esindaja sõnadele on Venemaa valmis osalema Euroopa stabiilsuse paktis kui allakirjutaja, kui "moderaator" ja kui pakti

¹⁵⁷ ERA.5775.1.75. Re: jätkuks eelmistele Balladur'i plaani asjus. 14. detsember 1993. Lk 205-206.

¹⁵⁸ ERA.5775.1.75. Trivimi Velliste kohtumine Prantsuse suursaadiku Jacques Huntzingeriga 26. november 1993. Lk 174.

¹⁵⁹ ERA.5775.1.162. Kokkuvõtte Kesk- ja Ida-Euroopa suursaadikute kohtumisest Prantsuse peaministri diplomaatilise nõuniku suursaadik Bernard de Montferrand'iga. 25. veebruar 1994. Lk 11-14.

¹⁶⁰ ERA.5775.1.76. Kokkuvõtte Prantsusmaa Euroopa Asjade Ministri Alain Lamassoure'i kohtumistest Tallinnas 20.-21. jaanuar 1994. Lk 41-48.

¹⁶¹ ERA.5775.1.162. „*Nous sommes décidés à intégrer ces Etats [st. Ida-Euroopa ja Balti riigid] dans la famille de l'Union européenne. Nous ne reconnaissons à personne le droit de s'opposer à ce mouvement.*“ Lk 19.

täitmise jälgija, garanteerija riik. Venemaa on valmis osalema ka nii bilateraalsete, multilateraalsete kui regionaalsete ümarlaudade töös, kuid seda vaid tingimusel, et neid ümarlaudu ei kasutataks survevahendina ning et CSCE norme kohaldataks võrdselt kõigi ümarlauas osalejate suhtes.¹⁶² Seega oli Venemaa, mis oli varem Pakti peljanud, nüüd oma positsiooni täpsustanud ning tulnud Paktiga hillitsetult kaasa.¹⁶³

Samas oli Venemaal sellega jätkuvalt võimalik Eesti ja Läti vähemusrahvuste küsimust tõstatada ning sarnaselt Kesk-Euroopa lauaga tuua Balti lauda ka CSCE vähemusrahvuste ülemvolinik. Eesti huvides oli saada omale sobimatu rahvusvähemuste küsimus aga laualt maha ja vajadusel täpsustada ehk asendada see välismaalaste küsimusega ning eelkõige tugevdada oma hoiakut nii CSCE kui ka Prantsuse poolt vaadatuna, et ainuke stabiilsust segav element Eestis on võõrväed ning piirilepingu puudumine.¹⁶⁴ Balti ümarlaua osalejate ring pidi olema selle kesksete riikide - Eesti, Läti ja Leedu – otsustada, mis võimaldas Eestil tuua Rootsi ja USA aruteluringi vastukaaluks Venemaale.¹⁶⁵¹⁶⁶ Need sõnumid olid Eestile soodsad ja tähendasid võimalust, et EL-i huvi piirkonna integreerimise kiirendamise suunas kasvab, kuna Stabiilsuspakti raames avatavaid küsimusi ei saaks EL lubada jätta lahendamata.¹⁶⁷ Eesti nägi peale esialgset vastuseisu vähemusküsimuste ümarlauda toomisele¹⁶⁸ võimalust Venemaaga läbirääkimisel piiriküsimused lahendada kahepoolset, kus EL on vahendaja ning võõramaalaste integreerimisega seotuid küsimusi arutama regionaalses lauas.¹⁶⁹ Samas oldi kahepoolsete läbirääkimiste toimima saamise ja rakendamise osas aga skeptilisemad, kuna selle väljatöötamise osas polnud „Euroopa Liidu tugevale ja aktiivsele vahendustegevusele ilmselt eriti mõtet loota,¹⁷⁰ kuna Euroopa Liit nägi piiriküsimustes enda rolli moderaatori, mitte vahendajana.¹⁷¹

Siiski oli Eesti seisukoht paktis aktiivselt osaleda. Balti ümarlaua kujundamisel oli Eesti suutnud mitmes olulises küsimuses oma seisukohti läbi suruda. Brüsseli plenaarikohtumise ajal olid Eesti

¹⁶² ERA.5775.1.162. Message: Venemaa osalemisest Euroopa Stabiilsuse Paktis. 28. märts 1994. Lk 19-20.

¹⁶³ Samas.

¹⁶⁴ ERA.5775.1.76. Aruanne. Max van der Stoeli visiit Eestisse 21.-23. veebruar 1994. Lk 129-130

¹⁶⁵ ERA.5775.1.697. Memo. Euroopa Stabiilsuse Pakt. 18. aprill 1994. Lk 75-76.

¹⁶⁶ ERA.5775.1.77. Aruanne. Euroopa Stabiilsuse Pakti ettevalmistav kohtumine 10.-11. mai 1994 Ateenas. Lk 91.

¹⁶⁷ ERA.5775.1.76. Arutelu Euroopa Stabiilsuse Pakti arutelust Ateena, 19. jaanuar 1994. Lk 27.

¹⁶⁸ ERA.5775.1.76. Välisminister Jüri Luige töövisiit Helsingisse. Ülevaade. 8. veebruar 1994. Lk 74-82.

¹⁶⁹ ERA.5775.1.382. Aruanne: IV Euroopa Stabiilsuse Pakti ettevalmistav kohtumine Ateenas 13.-14. aprill 1994. Lk 52-54.

¹⁷⁰ ERA.5775.1.162. Kokkuvõtte Kesk- ja Ida-Euroopa suursaadikute kohtumisest Prantsuse peaministri diplomaatilise nõuniku suursaadik Bernard de Montferrand'iga. 25. veebruar 1994. Lk 11-14.

¹⁷¹ ERA.5775.1.76. Aruanne. Euroopa Stabiilsuse Pakti ettevalmistav kohtumine Brüsselis. 18. märts 1994. Lk 203.

ettepanekud valdavas osas Pariisi dokumendi eelnõusse sisse viidud. Ettevalmistatavates Dokumentides oli rahvusvähemused vahetanud välja „*population of foreign origin*“, CSCE vähemusrahvuste ülemkomissari roll piirati rahvusvähemustega ning Balti ümarlaua koosseis kavandati võimalikult lai. Samuti otsustati mitte määratleda lõplikult ümarlaudade osalejaid ja teemaderingi põhitekstis, et vältida liiga jäika eristust Balti ja Kesk-Euroopa ümarlaudade vahel.¹⁷² Lisaks nähti võimalust Balti kolmikut Kesk-Euroopaga 6+3 mudeli raames veelgi kinnistama, millele omistati Euroopa Liiduga läbirääkimiste tihenemise väärtust ning liikumist Läände.¹⁷³

Kui Eesti oli arengutega rahul, siis Venemaa arvates dubleeris pakt CSCE-d ning ümarlaudade idee ja nende praktiline funktsioneerimine näis samuti olema segane, mistõttu Venemaa soovis Euroopa Stabiilsuse konverentsi asemel need laudad jääda CSCE või Läänemeremaade Nõukogu (LMN)¹⁷⁴ konteksti. Kui vähemuste küsimusi oli Venemaa valmis ümarlaudade raames arutama, siis eelistanuks ta neid samuti arutada CSCE või LMN-i raames. Piiride küsimusi polnud Venemaa aga üldse nõus arutama.¹⁷⁵ Venemaa vastuseisulist ja näilisest osalusest Paktis ei piisanud aga näiteks Prantsusmaale, mille eesmärk oli „muuta Balti ümarlaud reaalsuseks,“ ning innustas 1993. aasta mais nii Eestit kui Venemaad selles raamistikus ka Eesti-Vene suhetes pingeid tekitava vägede väljaviimist läbi vahendaja arutama. Kuna 31. augusti vägede väljaviimise kuupäev lähenes ning Venemaa võis kasutada uut läbirääkimisvooru kui viisi oma senistest lubadustest taganeda, ei julgenud ka Eesti „tunnistada tehtud töö[d] luhtunuks ja rakendada uut ja tundmatut mehhanismi.“¹⁷⁶ Vene vägede väljaviimise ootuses ilmnis ka võimalus, et täiendavate kahepoolsete küsimuste toomine Balti lauda võib hakata survestama Eestit piiriküsimuste osas järeleandmistele, mistõttu võtsid Eesti ja Läti ettevaatliku tõlgenduse piiride puutumatus üle, sedastades, et piirid peavad olma „paika pandud juriidiliste kahepoolsete lepingutega.“¹⁷⁷ Püüdmaks siiski Balti ümarlauda aruteluruumis ning selle raames jätkuvalt koostööd edendada,

¹⁷² ERA.5775.1.382. Aruanne: IV Euroopa stabiilsuse pakti ettevalmistav kohtumine Ateenas 13.-14. aprill 1994. Lk 52.

¹⁷³ ERA.5775.1.78. Hispaania delegatsiooni juhtide kohtumine VM asekancleri Priit Kolbre ja poliitikaosakonna juhataja Toivo Klooriga. 4. juuli 1994. Lk 59.

¹⁷⁴ Tuntud ka CBSS'ina.

¹⁷⁵ ERA.5775.1.382. Aruanne: IV Euroopa stabiilsuse pakti ettevalmistav kohtumine Ateenas 13.-14. aprill 1994. Lk 52-54.

¹⁷⁶ ERA.5775.1.77. Prantsuse suursaadiku Hr. Huntzingeri ja Saksa suursaadiku hr. von Wistinghauseni kohtumine J. Luigega. 23. mai 1994. Lk 134.

¹⁷⁷ ERA.5775.1.77. Aruanne. Euroopa stabiilsuse pakti avakonverents Pariisis 26.-27.05.1994. 30. mai 1994. Lk 158.

soovis Eesti arutlusele tõsta küsimused keskkonna, piiriületuskorra, muulaste integreerimise ja keeleõppe üle.¹⁷⁸¹⁷⁹

Kuigi julgeolekuküsimused ei pidanud kuuluma ümarlaura kompetentsi, ei saanud regionaalsest stabiilsusest rääkida ilma julgeolekut käsitlemata, kuid Balti ümarlaura formaat töötas edusamme vähem konkreetsete küsimuste osas, kuivõrd läbirääkmisprotsessi võimendajana.¹⁸⁰ Samal ajal hakkas PfP omandama diplomaatilistel aruteludel suuremat tähelepanu, kui mudelit, millega oleks julgeolek Euroopa-ülevalt tagatud. Samuti jäi regionaalsete laudade loomise järel EL edasiste arengute osas äraootavale seisukohale, kuna Balti ümarlaura lõpptulemused polnud 1994. aasta sügiseks veel selgelt nähtavad.¹⁸¹ Septembris oli Prantsusmaa valmis ise Venemaa ja Eesti „mõningaseks vahendustegevuseks“ piiriküsimustes lootuses, et Pakt saavutaks mõne suurema läbimurde Balti ümarlauras.¹⁸² Pakti oht end ammendada hakkas sügise vältel tulenema teiste võistlevate ettepanekute esile kerkmises, mis regionaalsetes raamides püüdsid konkreetsemalt „ennetatava diplomaatia komponente“ julgeolekuarhitektuuri lisada.¹⁸³ Paktiga paralleelselt asusid julgeolekupoliitika osas prioriteetsemaks tõusma institutsionaalsed küsimused, peaasjalikult „EL-i ja WEU suhete arendamine ning WEU-st EL „relvastatud käsivarre“ kujundamine,“¹⁸⁴ mis enam Budapesti CSCE tippkohtumise ajal toimunud Euroopa Stabiilsuse pakti vahekonverentsile erilist arenguruumi ei töotanud. Kuigi „enamuse sõnavõtjate arvamus“ oli, et „pakti ettevalmistamine on toimunud hoogsalt“ ning „[a]rengutega oldi rahul ja arvati, et märtsis lõpukonverentsil antakse pakt CSCE-le üle,“ tähendas see ühtlasi Pakti kulmineerumist lühikese aja sees ilma suurejoonelisi murranguid Euroopa diplomaatias läbi viimata.¹⁸⁵

3.4.Eesti tegevuse nihkumine Stabiilsuspaktist edasi

1995. aasta alguseks oli nii Stabiilsuspakti kui ka Balti regionaallaura töö tuleviku üle hakatud laiemalt aru pidama. Märtsis toimunud Pariisi lõppkonverentsiks valmistasid Euroopa stabiilsuspakti riigid ette lõppdeklaratsiooni, millele lisati riikidevahelised lepingud. Eesti oli

¹⁷⁸ ERA.5775.1.79. Aruanne. Max van der Stoeli kohtumistest Eestis 7.09-8.09. 9. september 1994. Lk 9.

¹⁷⁹ ERA.5775.1.79. Toivo Klaari kohtumine Prantsuse suursaadiku Jacques Faure'iga. 23. september 1994. Lk 30.

¹⁸⁰ ERA.5775.1.78. Regionaalne julgeolek Eesti välispoliitikas. 28. august 1994. Lk 162.

¹⁸¹ ERA.5775.1.79. Asekantsler Raul Mälgu kohtumine Soome VM alamriigisekretäri Jaakko Blombergiga välisministeeriumis 15. september 1994. Lk 22.

¹⁸² ERA.5775.1.79. Toivo Klaari kohtumine Prantsuse suursaadiku Jacques Faure'iga. 23. september 1994. Lk 30.

¹⁸³ ERA.5775.1.79. Aruanne. CSCE Budapesti jätkukonverentsi 4. nädal (31.10.-4.11). 4. november 1994. Lk 101.

¹⁸⁴ ERA.5775.1.695. Message: Prantsusmaa Euroopa Liidu eesistujana. 9. november 1994. Lk 121.

¹⁸⁵ ERA.5775.1.79. Kokkuvõte. Euroopa Stabiilsuse Pakti vahekonverents Budapest. 6. detsember 1994. Lk 162.

valmis sellesse lisama oma lepingud Läti, Leedu, Prantsusmaa, Taani ja Saksamaaga. Need olid valdavalt riikidevahelist koostööd kinnitavad lepped, samas kui piirilepet Venemaaga Eestil saavutada ei õnnestunud.¹⁸⁶ 1995. aasta kevade vältel oli Eesti ametlik positsioon, et Stabiilsuspakt ja Balti ümarlaud olid end õigustanud kui viisi, mis tagas Eestile tihedama koostöö Euroopa Liiduga.¹⁸⁷ Ümarlaudade tööd hinnati ametlikult väga kõrgelt, kuna need ei kujunenud väärtusjagamisruumiks, vaid Euroopa Liidu vahendustegevusega sidusaks programmiliseks tööks, millele aitas PHARE rahastus kaasa.¹⁸⁸¹⁸⁹ Samuti märgiti, et regionaalne lähenemine lahendamata küsimustele – nagu Pakt seda võimaldas – oli tõestanud oma kasulikkust, millega loodeti, et Pakt kui protsess „mingis vormis jätkub.“ Arutelu tõusis Balti ümarlaua tuleviku üle, mille osas kaaluti selle ülekandmist LMN-i alla samas, kui Stabiilsuspakt tervikuna läks OCSE alla.¹⁹⁰ Samuti oli „ajaloost lahtilaskmise“ ja „heanaaberlikkusega“ ülistatav protsess jätnud siiski Euroopa Liiduga integreerimise kõrval julgeolekulise olukorra vajaka.¹⁹¹

Küsimus, milliseks kujuneb Eesti julgeolekuline tulevik, ei olnud kaotanud oma aktuaalsust. Olukord Venemaal ei olnud Eestile kuigivõrd lubav, mistõttu „[s]tabiilsuse laienemine itta, millest oleme seni rääkinud teoreetiliselt, on muutunud praktiliseks küsimuseks,“ kus „NATO ja WEU laiendamine ilma Balti riikideta ettekäändel „*The Baltic states are not defensible*“ loob halli julgeolekutsooni, mis on täiesti ebastabiilne.“ Tee Euroopa Liidu täisliikmelisuse suunas polnud veel laual ning Stabiilsuspakti eestvedanud Prantsusmaa oli skeptiline NATO kiire laienemise suhtes, soovides terviklikku Euroopat ja kartes lõhestada Euroopat kaheks, kui USA ettepanekul „NATOsse võetakse Poola aga mitte Balti riigid.“¹⁹²

Pariisi lõppkonverentsi järel pöördus senine Paktile kulunud tähelepanu taas olemasolevate diplomaatiliste suhete ja organisatsioonide suunas ning Pakt vajus nii päevakajast kui ka Välisministeeriumi töökorraldusest pea täielikult ära. Pakti ammendumine tuli suuresti

¹⁸⁶ ERA.5775.1.80. Memo. Euroopa Stabiilsuse Pakti Balti ümarlaua IV istungist Brüssel. 19. jaanuar 1995. Lk 23-24.

¹⁸⁷ ERA.5775.1.382. Mida meie arvates peaks OSCE peale hakkama talle pidulikult üleantud Euroopa Stabiilsuse Paktiga. 10. aprill 1995. Lk 48.

¹⁸⁸ ERA.5775.1.382. Mida meie arvates peaks OSCE peale hakkama talle pidulikult üleantud Euroopa Stabiilsuse Paktiga. 10. aprill 1995. Lk 48.

¹⁸⁹ ERA.5775.1.80. Viimastest arengustest seoses Euroopa Stabiilsuse Paktiga. 26. veebruar 1995. Lk 63.

¹⁹⁰ ERA.5775.1.382. Arengutest Euroopa Stabiilsuse Pakti protsessis ning nende ühildamisest regionaalse koostööga. 9. jaanuar 1995. Lk 2.

¹⁹¹ ERA.5775.1.548. *Questions et réponses sur le Pacte de Stabilité en Europe*. 14. märts 1995. Lk 57.

¹⁹² ERA.5775.1.80. Kokkuvõtte minister Luige kohtumistest Pariisis 17.-19. jaanuar 1995. Lk 20.

ümarlauaformaadi ebasobivusest konkreetselt Eesti-Vene küsimuste lahendamise osas. Ajaline surve saavutada Pariisi lõppkonverentsiks rida kahepoolseid leppeid ei olnud Eesti kontekstis adekvaatsed juhul, kui nende lepetega antaks Venemaale järgi näiteks piiriküsimuse raames, kui sellele leppele polnud institutsionaalset tuge. 1995. aasta sügisel oli integratsiooniprotsess jõudnud Pfp, WEU ja EL-i kaasamisega piisavalt kaugele, et Pakti ümarlaudade formaadist oli Eesti diplomaatial läänesuunalistes püüdlustes kätte saadud praktiliselt kõik, mida Stabiilsuspakti protsess „heanaaberlikkuse“ najalt lubada sai.

Kokkuvõte

Euroopa Stabiilsuse Pakt kutsuti ellu ajal, mil maailm oli vaid mõni aasta varem minetanud külma sõja ja sellega senise blokipõhise julgeolekukorra. Berliini müüri langemise ja Nõukogude Liidu lagunemise käigus tekkinud julgeolekuvaakumis avanes võimalus Euroopa taasühendamiseks, kuid ühtlasi võimendusi ka varasemalt kontrolli all olnud konfliktid. Sündmused Jugoslaavias, Venemaal ja mujal ajendasid Läänt leidma lahendusi olukorra stabiliseerimiseks, mille üheks katseks kujunes Prantsuse peaministri Édouard Balladuri algatatud Euroopa Stabiilsuse Pakt. Lähiajalos on see diplomaatiline episood jäänud marginaaliseeritud staatusesse, kuid selle „heanaaberlikkuse“ ja stabiliseerimise eesmärgil loodud regionaalsed ümarlauad olid üheks varaseimaks otseseks suhtluskanaliks Euroopa Liiduga selle poole püüdlevate Kesk- ja Ida-Euroopa riikide, sealhulgas Eesti, jaoks.

Käesoleva töö käigus esitati arutelud külma sõja järgsest julgeolekukorralduse loomisest, kuidas Prantsusmaa edendatud ennetava diplomaatia raamistik mõjutas Eesti positsioneerumist teel tagasi Läände ning millist rolli mängis Stabiilsuspakt selles protsessis. Uurimus näitas, et Balladuri initsiatiiv sündis osana laiemast püüdest täita Euroopas tekkinud julgeolekutühimikku olukorras, kus NATO laienemine ei olnud veel poliitiliselt realistlik ning Ameerika Ühendriikide rolli tajuti ebamäärasena. Prantsusmaa nägi Stabiilsuspaktis vahendit, millega siduda Kesk- ja Ida-Euroopa riigid ühtse poliitilise ruumiga, rõhutades „heanaaberlikkust“, piiride puutumatus ja vähemusõiguste kaitset. Eesti jaoks tähendas see algselt nii riske kui ka võimalusi, eriti seoses piiri- ja vähemusküsimuste võimalike ebasobivustega.

Eesti väljavaated muutusid Euroopa Stabiilsuse Pakti protsessi vältel märgatavalt, kui liiguti ettevaatlikust positsioonist aktiivse poliitikakujundamise suunas. Uurimus näitas, et Eestil õnnestus mitmes võtmeküsimuses – sealhulgas vähemusmõistete sõnastuses, ümarlaua koosseisus ja Euroopa Liidu rolli määratlemisel – oma seisukohti kehtestada. Samas ilmnes peagi Stabiilsuspakti formaadi piiratus konkreetsete Eesti-Vene vaidlusküsimuste lahendamisel, mis ammendasid Pakti väärtust Eesti jaoks selle edasistes läänesuunalistes püüdlustes.

Kokkuvõttes väidab töö, et Euroopa Stabiilsuspakti väärtus Eesti jaoks seisnes eelkõige protsessis, mitte otsestes tulemustes. Pakt võimaldas Eestil end rahvusvahelisel areenil nähtavamalt kehtestada, süvendada suhteid Euroopa Liiduga ning panna end paremasse valgusesse kui potentsiaalse tulevase liikmesriigina. Pakti unustusse vajumise võib peaaesjalikult omistada nendele aastatele omase välispoliitiliste arengute kõrgele tempole. Euroopa Stabiilsuse Pakti lõppdeklaratsiooni ja piduliku lõpetamise järel 1995. aasta märtsis Pariisis nihkus Eesti tähelepanu ümarlauaformaadist institutsionaalselt selgematele ja julgeolekuliselt sidusamatele raamistikutele, nagu NATO PfP, WEU ja Euroopa Liit, mistõttu taandus Stabiilsuspakt nii poliitilisest päevakorrast kui ka praktilisest välispoliitilisest tegevusest.

Kasutatud allikad ja kirjandus

ARHIIVIALLIKAD

Rahvusarhiiv (RA)it

ERA.5775 Eesti välisministeerium 1990-2024

SEKUNDAARSED ALLIKAD

Attinà, Fulvio. *The Building of Regional Security Partnership and the Security Culture Divide in the Mediterranean Region*. Berkeley: University of California, Institute of European Studies, 2004. <https://escholarship.org/uc/item/7821m737>

Bozo, Frédéric. “‘I Feel More Comfortable with You’: France, the Soviet Union, and German Reunification.” *Journal of Cold War Studies* 17, nr 3 (2015). Lk 116–158. <https://www.jstor.org/stable/26926209>.

Bozo, Frédéric; Rey, Marie-Pierre; Rother, Bernd; Ludlow, N. Piers. *Visions of the End of the Cold War. Studies in Contemporary European History*. Berghahn Books. New York, Oxford. (2012).

Brauch, Hans Günter. “The Contribution of the United Nations and Regional Organizations to the Collective Security System: The European Case.” Teoses *Non-Military Aspects of International Security*. Paris: UNESCO, (1995). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000099974>

Benoît-Rohmer, Françoise; Hardeman, Hans. “The Pact on Stability in Europe – A Joint Action of the Twelve in the Framework of Their Common Foreign and Security Policy,” *Helsinki Monitor* 5 (1994). Lk 38.

Dodd, Tim. *Developing the Common Foreign and Security Policy*. London: House of Commons Library, International Affairs and Defence Section, (19. detsember 1994). <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/RP94-131/RP94-131.pdf>

Dunay, András; Zellner, Wolfgang. “The Pact on Stability in Europe – A Diplomatic Episode or a Lasting Success?” *OSCE Yearbook 1995/96* Hamburg: Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg (1996). Lk 299–312.

Ehrhart, Hans-Georg. "Prevention and Regional Security: The Royaumont Process and the Stabilization of South-Eastern Europe." Teoses *OSCE Yearbook 1999*, lk 327–346. Hamburg: Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg, (1999). <https://ifsh.de/file-CORE/documents/yearbook/english/98/Ehrhart.pdf>

Gál, Katalin. *Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A New Inter-State Framework for Minority Protection?* Flensburg: European Centre for Minority Issues, 1999. https://www.ecmi.de/fileadmin/redakteure/publications/pdf/working_paper_4.pdf

Hall, P. A., Hayward, J., Machin, H. *Developments in French politics*. Revised edition. Springer. (1994).

Knudsen, Ole. *Cooperative Security in the Baltic Sea Region. Chaillot Papers nr 33*. Paris: Institute for Security Studies of WEU, 1998. <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp033e.pdf>

Newton, J. M. "Gorbachev, Mitterrand, and the Emergence of the Post-Cold War Order in Europe." *Europe-Asia Studies* 65, nr 2 (2013). Lk 290–320. <https://www.jstor.org/stable/23438676>

Official Journal of the European Communities. Volume 37. 1. juuli 1994. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:1994:165:FULL>

Perry, Valery. "The pact on stability in Europe: fulfilled, failed or forgotten?" *Security Dialogue* 30(2) (1999). Lk 252–255.

Piedrafita, Simona; José Ignacio Torreblanca. "The Three Logics of EU Enlargement: Interests, Identities and Arguments." *Politique européenne* 2005/1, nr 15 (2005). <https://shs.cairn.info/revue-politique-europeenne-2005-1-page-29?lang=en>

Prantsuse Valitsus. "French Proposal for a Stability Pact in Europe (Copenhagen, 21 and 22 June 1993)." *Europe Documents*, nr 1846. Brussels: Agence Europe S.A., 26. juuni 1993. https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/83dcbde9-a916-478c-a977-b1116ed83c56/publishable_en.pdf

Schimmelfennig, Frank. "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union." *International Organization* 55, nr 1 (2001). Lk 47–80.

https://www.researchgate.net/profile/Frank-Schimmelfennig/publication/4854052_The_Community_Trap_Liberal_Norms_Rhetorical_Action_and_the_Eastern_Enlargement_of_the_European_Union/links/00b49520cd664b5531000000/The-Community-Trap-Liberal-Norms-Rhetorical-Action-and-the-Eastern-Enlargement-of-the-European-Union.pdf

Sutton, Michael. France and the European Unions's Enlargement Eastwards. *The World Today* 50(8/9) (1994). Lk 153–156.

van Elsuwege, Peter. *Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the Threshold of the European Union*. ECMI Working Paper nr 20. Flensburg: European Centre for Minority Issues, (2004).
https://www.ecmi.de/fileadmin/redakteure/publications/pdf/working_paper_20.pdf

Wouters, Jan, ja Frederik Naert. *The EU and Conflict Prevention: A Brief Historic Overview*. Leuven: K.U. Leuven, Institute for International Law, (2003).
<https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/working-papers/WP52e.pdf>

AJALEHE ARTIKLID

"The World Trade Agreement: Sweet Victory for Balladur." *The New York Times*, 16. detsember 1993. <https://www.nytimes.com/1993/12/16/business/the-world-trade-agreement-sweet-victory-for-balladur.html>

Fitchett, Jay. "Balladur's Challenge: The French Crisis of Confidence." *International Herald Tribune*, 31. märts 1993. <https://www.nytimes.com/1993/03/31/IHT-balladurs-challenge-the-french-crisis-of-confidence.html>

Fitchett, Jay. "Balladur Seeks to Assure Smaller Nations of EU Role." *International Herald Tribune*, 8. september 1994. <https://www.nytimes.com/1994/09/08/IHT-balladur-seeks-to-assure-smaller-nations-of-eu-role.html>

Fitchett, Jay. "Balladur Sets Kohl Meeting and Orders Cabinet Frugality." *International Herald Tribune*, 1. aprill 1993. <https://www.nytimes.com/1993/04/01/IHT-balladur-sets-kohl-meeting-and-orders-cabinet-frugality.html>

Kozõrev, Andrei. "Europe: Pour une 'entente cordiale' franco-russe." *Le Monde*, 21. oktoober 1993. https://www.lemonde.fr/archives/article/1993/10/21/debats-europe-pour-une-entente-cordiale-franco-russe_3940387_1819218.html

Riding, Alan. "9 East Europe Nations to Join Round Table Talks." *The New York Times*, 28. mai 1994. <https://www.nytimes.com/1994/05/28/world/9-east-europe-nations-to-join-round-table-talks.html>

Reuter—BNS/ITAR—TASS—ETA. "Pariisis kiideti heaks Euroopa stabiilsuse pakt." *Eesti Sõnumid*, nr 65, 21. märts 1995. Lk 1.

VEEBIALLIKAD

Aktuaalne Kaamera. 20.03.1995. <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ak-20-03-1995>

Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. Commission of the European Communities. *Communication by the Commission: Towards a Closer Association with the Countries of Central and Eastern Europe*. Brussels, (18. mai 1993). CVCE – Centre for European Studies. https://www.cvce.eu/en/obj/communication_by_the_commission_towards_a_closer_association_with_the_countries_of_central_and_eastern_europe_brussels_18_may_1993-en-44564266-fba1-4be2-8774-059604bafd04.html

Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. European Political Cooperation (EPC). <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/fed975ca-665b-4c89-ac04-0ac7e8919c51>

Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History. French proposal for a stability pact in Europe (21 and 22 June 1993). https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/83dcbde9-a916-478c-a977-b1116ed83c56/publishable_en.pdf

Summary

European roundtable logic *vis-à-vis* Estonia's western aspirations: Pact on European Stability and Estonia, 1993-1995.

In 1993, French Prime Minister Édouard Balladur launched an initiative aimed at enhancing stability in Central and Eastern Europe to facilitate these countries' gradual integration with the West. Commonly referred to as the Balladur Initiative, or as the European Stability Pact, this initiative constituted a little-known yet significant diplomatic episode in Estonia's foreign policy between 1993 and 1995. Despite its ambitious objectives—promoting stability through the improvement of interstate relations, with a particular focus on borders and minority issues, the Pact rapidly faded from political relevance after its formal signing in March 1995.

For Estonia, participation in the European Stability Pact involved both risks and opportunities. On the one hand, the initiative held the potential to support progress in border negotiations with Russia and to deepen relations with Western institutions. On the other hand, it carried the risk of increased external pressure related to minority issues, potentially affecting Estonia's international image and Western integration aspirations. Nevertheless, Estonia chose to engage actively and constructively in the process, viewing the Pact as an instrument for advancing its broader foreign policy goals.

This thesis examines the European Stability Pact as a diplomatic episode to clarify Estonia's foreign policy choices during the early post-Cold War period. It situates the Pact within the broader ideological and political context of the early 1990s, when alternative security and foreign policy frameworks emerged in response to the collapse of the Cold War order and the absence of clear post-bipolar security architecture. The study distinguishes between the practical implementation of such initiatives and the political discourse surrounding their potential applicability, arguing that the European Stability Pact is best understood within the framework of the history of political ideas as well as diplomatic history.

The findings demonstrate that Estonia gradually shifted from a cautious stance to active agenda-setting within the Stability Pact process, successfully influencing key aspects such as minority terminology, participation formats, and the role of the European Union. However, the limited capacity of the Pact to address concrete Estonian–Russian disputes reduced its practical value. The thesis concludes that the primary significance of the European Stability Pact for Estonia lay in the

process rather than its outcomes: it enhanced Estonia's international visibility, strengthened ties with Western actors, and contributed to its positioning as a credible future member of Euro-Atlantic institutions. The Pact's subsequent marginalisation reflects the rapid evolution of European security structures in the mid-1990s, as Estonia's focus shifted toward more binding and institutionally robust frameworks such as NATO's Partnership for Peace, the WEU, and the European Union.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jan Lucas Videvik ,
(*autori nimi*)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Euroopa ümarlauaaloogika visavii Eesti läänesuunalised püüdlused: Euroopa ,
Stabiilsuse Pakt ja Eesti 1993-1995
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja(d) on kaasprof. Kaarel Piirimäe ,
(*juhendaja nimi*)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Jan Lucas Videvik

10.01.2026